

БОГДАН КРАВЦІВ

НА
БАГРЯНОМУ
КОНІ
РЕВОЛЮЦІЇ

В-ВО ПРОЛОГ

СУСПІЛЬНО - ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА

Ч. VIII.

Богдан Кравців

НА БАГРЯНОМУ КОНІ РЕВОЛЮЦІЇ

До реабілітаційного процесу в УРСР

diasporiana.org.ua

Видавництво — ПРОЛОГ — 1980

“ЧЕРВОНИЙ ЗАСПІВ”

В широкій пропагандивній кампанії по підготовці до відзначення “сорогаріччя великої жовтневої соціалістичної революції” в 1957 році підводились на всі лади підсумки “успіхів” та “досягнень” радянської влади на Україні за отих сорок років. З цього приводу в радянській пресі друкувались спеціальні ювілейні монтажні, присвячені різним ділянкам культурного і економічного життя.

Дуже характеристичний монтаж на цілх дві сторінки газетного формату надрукувала кївська “Літературна газета” за 8 серпня 1957 під заголовком: “Втарив революціонер — захитався світ!” В цьому монтажні полато дещо вибране із творчости кільканадцятьох письменників перших років “розвитку української радянської літератури”, здебільша відомих поетів і прозаїків. У введенні до цього монтажу редакція “Літературної газети” розписувалася про “славний шлях”, що його пройшла українська радянська література, і про те, з яким “почуттям законної гордості” оглядає народ “усе те, що створене письменниками Радянської України і що ввійшло багатим доробком у золоту скарбницю соціалістичної культури”.

Який це був “славний шлях”, що його з “почуттям законної гордості” розглядає кївська “Літературна газета”, красномовно показує перелік імен українських поетів і прозаїків, твори яких подані в цьому монтажні. З 13 відомих літературних діячів (різних безіменних червоноармійських та робітничих поетів сюди не враховано) 40-го року Жовтневої революції дочекались тільки четверо “перевихованих” —

Дослідно-видавничче об'єднання ПРОЛОГ

PROLOG INC.,

875 West End Ave., New York 25, N.Y. USA

Тичина, Сосюра, Головка і Терещенко (останній був репресований і побував на засланні), двоє — Чумак і Григорук — були розстріляні денікінцями, двоє — Василь Еллан-Блакитний і Степан Васильченко — померли власною смертю і п'ятеро ліквідовані радянською такою владою у 30-их роках (розстріляні або загинули в радянських концтаборах), про що з обережності не згадано ні у вступі до монтажу, ні при передрукованих творах, ні в статті-огляді А. Тростянецького, вміщеній у цьому ж числі “Літературної газети”. Їх прізвища: Оесь Досвітній, Валеріян Поліщук, Василь Бобинський, Іван Кулик, М. Любченко (Кость Котко).

Безперечно, рання творчість усіх їх, неліквідованих і ліквідованих “романтиків, закоханих у загірню комуну” була прославленням комуністичної революції, червоних зір і прапорів, себто була справжнім, як пише А. Тростянецький, “червоним заспівом”. Але на цьому вона здебільша і урвалася. Тож у 30-і роки були репресовані не тільки згадані вище поети і письменники: виклято й усунуто всякі згадки з літературних підручників і оглядів навіть про померлих, таких як Еллан-Блакитний, Василь Чумак, Євген Григорук. Навіть із теперішніх “живих”, що їм дозволено творити й оспівувати Леніна і Сталіна та Москву, були так чи інакше переслідувані або перевиховувані В. Сосюра, Микола Терещенко, Андрій Головка. Єдиному тільки на всіх 13 Павлові Тичині, що майже з самого початку вдарив у струну “Партія веде”, дано пройти призначений йому шлях в основному “без бур і тривоги” і добитися звання академіка і лауреата сталінських та ленінських премій.

Виведена “Літературною газетою” галерея перших “заспівувачів” жовтневої революції вражає своїм підбором. Чумак і Григорук були поховані ще раз під важким каменем всеосяжного мовчання, як прихвосні буржуазного націоналізму. В 1934 році померлого вже Блакитного визнано націоналістом, троцькістом і “запеклим ворогом народу, зубокалом і куркульським підспівувачем” і скинуто його погруддя з п'єдесталу в сквері біля Пушкінської вулиці в Харкові

і його ймення знято з будинку письменників “Слово”. Попав у “вороги народу” Оесь Досвітній. Обвинувачений Шуляком у “дворушництві” і в спробі реабілітувати Вапліте, Оесь Досвітній оплатив свою віру в комунізм смертю на засланні. Загинув у радянському концтаборі В. Поліщук, футурист, але водночас автор червоноармійських пісень, дум та поем про комуну і Леніна. Згинув у якійсь в'язниці чи концтаборі уродженець Західньої України Василь Бобинський, невтомний редактор львівських комуністичних газет і журналів, прославлений тепер після... посмертної реабілітації поета у радянських виданнях. Зник в 1937 році Іван Кулик, голова Українського Оргкомітету Письменників і потім голова Спілки радянських письменників України, ліквідатор “групівщини” в українському літературному житті, пропагатор тісного зв'язку з Москвою і один з найближчих соратників Постишева у продовжуваній ним чистці серед українських письменників. Загинув і Кость Котко, що на сторінках комуністичних органів виступав з обвинуваченням проти Миколи Куліша і що в своїх сатирах пробував громити українських “буржуазних націоналістів”.

“Під знаком служіння народу летіла наша молодість на багряному коні революції”, — писав про себе і про... помордованих колеґ на цих же “ювілейних” сторінках “Літер. газети” Володимир Сосюра, не згадуючи ні словом про те, що цей кінь перетворився незабаром в кривавого коня терору і що більшість з-поміж них загинула з руки комуністичної влади, не вважаючи на вірну службу партії і Москві.

НЕЗАСЛУЖЕНО ВИКРЕСЛЕНІ СТАЮТЬ “В СТРОЙ”

Названі в статті Тростянецького п'ятеро письменників з-поміж перших заспівувачів революції — це тільки мала частина справжніх жертв цього кривавого терору. Дальшу спробу доповнити цей реєстр цілим рядом “незаслужено викреслених і забутих” талановитих українських письменників дали редактори і впорядники 4-томової “Антології української поезії”, виданої наприкінці 1957 р. Державним видавництвом художньої літератури в Києві для відзначення знову ж таки “великого сорокаріччя Жовтневої Революції”.

Видано цю антологію в чотирьох томах (I — на 432 сторінки, II — на 412 сторінок, III — на 448 і IV — на 512) в розкішній оправі, на доброму папері, але у сміховинно малому — як на 42 мільйони українців — тиражі: 8,000 примірників, яких не вистачить навіть на те, щоб задовольнити книжковий апетит не тільки радянських культурників працівників, але й комуністичної верхівки на Україні. Вже сам тираж свідчить про те, що ця антологія запланована не на поширення серед української читацької публіки, а видана тільки для пропаганди і зовнішнього ефекту, просто “на експорт”.

У цій антології виявилися дві тенденції: поперше, намагання анектувати для радянської “жовтневої літератури” поетичну творчість досі заборонених або, в найкращому випадку, промовчуваних старих “дожовтневих” українських письменників, між ними навіть яскравих “буржуазних націоналістів”, а з другого боку, досить жалюгідне зусилля реабілітувати творчість поетів фізично знищених або репресованих ор-

ганами радянської влади протягом 40-річчя існування Радянського Союзу.

Якщо говорити про першу тенденцію, то крім творів галицьких поетів Маркіяна Шашкевича, Устияновича, Могильницького (усе священики!), Вагилевича і Головацького, “різних за своїм ідейним спрямуванням”, як стверджує кандидат філологічних наук з Одеси Андрій Недзвідзький у “Вітчизні” (ч. 12 за грудень 1957), включено до антології й письменників “консервативного табору українського дожовтневого письменства”, або буржуазних лібералів, таких як Панько Куліш і Борис Грінченко, досі не згадуваних в літературних оглядах і підручниках. Вміщено в антології й твори маловідомого закарпатського письменника Олександра Митрака, що за визначенням редакторів антології... “працював священиком”. Поряд з ними введено до антології й таких буржуазних націоналістів, чи пак “буржуазних лібералів”, як Олена Пчілка, Борис Грінченко, Олександр Кониський, П. Ніщинський, Володимир Самійленко, Дніпрова Чайка, Христя Алчевська, Василь Пачовський, Василь Щурат, ну й “реабілітований” недавно О. Олесь, який бувши “одним з наймузикальніших ліриків пошевченківської доби”, в дальші роки “зазнав впливу теорії “чистого мистецтва” та націоналістичної ідеології, не сприйняв Великого Жовтня, зв'язав свою долю з українськими націоналістами та емігрував за кордон”.

Атмосферою смертних камер, розстрілів і жорстоких знущань віє із сторінок цієї антології, де поруч з такими радянськими “лавреатами”, як Тичина, Рильський і Бажан, надруковано вибрані поезії радянських “смертників”, себто ліквідованих фізично радянським режимом українських поетів — Агатангела Кримського, Вал. Колюшка, Гео Шкुरुлія, І. Микитенка, Василя Бобинського, Є. Плузника, І. Кулика, Андрія Панова, Олександра Сороки, Панька Педи, Мислави Солілки. Про те, як, коли й за що вони погинули по радянських тюрмах і концтаборах в бібліографічних довідках, надрукованих в антології, немає ні слова. Немає, бо і ще довго не вистачить відваги впливати цю правду українцям в СРСР. Чи чи не най-

жахливіші місця антології характеризує цитований уже Недзвідський такими застережливими словами: “В часи панування культу особи та порушення революційної законности щодо ряду письменників штучно було збіднено історію української літератури і зокрема поезії. З історико-літературного процесу незаслужено було викреслено цілий ряд талановитих письменників... Тепер ця несправедливість виправлена і твори багатьох письменників знову стають “в строй”.

“Строй” цей — досить неповний, всього 11 осіб — із довгого ряду порозстрілюваних і позакатовуваних українських письменників, що в останню хвилину свого життя проклинали і комунізм, і Леніна, і компартію, і радянську владу, і досить несамовитий, але це партійних борзописців і рецензентів не тривожить: вони звикли до ще гіршого! Все ж таки, як не-як, але й “виправлення несправедливості” супроти “викреслених” підтверджує ще один раз правду про безоглядне здійснюване Москвою винищення українських культурних сил. В антології вміщено навіть твори письменників, що буцімто з невідомих причин перестали писати, відійшли від літератури, перейшовши на іншу роботу. Між такими впорядники антології згадують Михайла Доленга (справжнє прізвище Клоков), що виступав, як поет і літературний критик в 20-і і 30-і роки, а тепер “зосередив свою діяльність на науковому полі” і є професором ботаніки в Київському університеті, поета 20-их років Івана Шевченка, що теж покинув поезію і “працює ріллянком в одному з колгоспів”, буковинського поета Миколу Марфієвича, що писав вірші, а тепер “викладає в Київському університеті”, і Олену Журливу, що перестала писати та друкувати поезії і тепер “вчителью в школах Харкова, Дніпропетровська і Кіровограда”. Як і смерть раніше згаданої групи поетів, відхід цих та інших поетів від літератури не з’ясований ні словом. Можна тільки здогадуватися, що їм перехотілося просто “писати за хліб і за чай” і прославляти у своїх віршах всесоюзну тюрму.

Мало хто врятувався від розстрілу чи від повільної смерти у радянських таборах і тюрмах... “Повернулись знову в

літературу” тільки Василь Мисик, байкар Микита Годованець, поет Мечислав Гаско — і все. До цього “строю” із трьох “недостріляних” упорядники антології не змогли зарахувати більше нікого.

Такий частковий баланс української поезії за сорок років поневолення. І тому, мабуть, надруковано так мало примірників “ювілейної” Антології української поезії. Тож навіть і в такому вигляді, як її надруковано, вона є і залишиться не “радісним підсумком”, але обвинувальним актом.

“ВЕЛИКИЙ І СЛАВНИЙ ШЛЯХ ЗРОСТАННЯ І РОЗКВІТУ”

Встановлені в “Антології української поезії” дати смерті одинадцяти “незаслужено викреслених” українських поетів не дають повного образу того лихоліття, що його зазнала українська література від піклування партії Леніна - Сталіна у 20-і і 30-і роки цього сторіччя. Трохи повніший, але знову ж таки частковий та односторонній баянс поданий у науковому бібліографічному покажчику, першу частину якого опублікувала 1958 р. в Харкові Книжкова палата Української РСР (офіційна установа, яка входить в систему Міністерства культури УРСР) під назвою: “Художня література, видана на Україні за 40 років — 1917 — 1857” (438 сторінок друку).

Виданий цей покажчик з приводу “славного сорокаріччя великої Жовтневої соціалістичної революції” і в написаній до нього Олегом Килимником передмові стверджується, що “ставши значною силою в руках народу, українська культура, література за своє радянське сорокаріччя пройшла великий і славний шлях зростання і розквіту”.

Цей покажчик вийшов знову ж таки мінімальним тиражем (всього 3.000 примірників) і в руки ширшого кола читачів він не потрапив.

До першої частини цього покажчика включено тільки твори українського красного письменства, видані окремими книжками в 1917 — 1957 на Україні, тому це перша спроба такої зведеної бібліографії. Увесь матеріал поданий з зазначенням авторів і охоплює 747 імен, під якими вміщена бібліографія творів кожного письменника в алфавітному порядку. Покажчикові передую, як уже сказано, вступна стат-

тя Олега Килименка н. з. “Славне сорокаріччя”, в якій автор пробує висвітлити “бурхливий розвиток” і “незвичайні досягнення та успіхи” української радянської літератури, заявляючи, що “незаперечні успіхи української літератури є результатом постійного піклування комуністичної партії про створення багатства нашого народу”.

Водночас із цим цей покажчик, може й проти волі його упорядників та редакторів, є жорстоким обвинуваченням радянського партійного і державного режиму, що їх насправді можна назвати не піклувальниками, але кривавими ліквідаторами української культури і літератури.

На всіх 747 імен покажчика 63 належать письменникам дореволюційним, включно з Сковородою, Котляревським, Шевченком, О. Олесем та ін. Двадцять інших письменників вже або померли або живуть чи жили на еміграції, або були ліквідовані німцями (Григорій Гануляк, Катря Гриневичева, Василь Гришко, Віктор Домонтович, Іван Керницький, Василь Левницький, Антін Лотоцький, Богдан Нп-жандівський, Дмитро Ніценко, В. Очерет, Василь Ткачук, Євген Фомін). Тому то на радянських письменників залишається вже тільки 672 прізвища.

Але й цих 672 автори не можна визнати радянськими і зарахувати їх до радянської української літератури. Річ у тому, що реєстр прізвищ у покажчику охоплює й прізвища всіх тих, що були ліквідовані в 1930 — 40-ві роки у ході тих чи інших чисток, як і тих, що перестали взагалі писати і з того часу, за цілих майже двадцять років, не надрукували ні одного твору, отже, були або фізично знищені, або репресовані (ув'язнені чи заслані). В покажчику підтверджена офіційно смерть 36 репресованих українських письменників (прозаїків, поетів, драматургів і дитячих авторів) і документально стверджена письменницька “бездіяльність” 207 українських письменників, які з не поданих точно, але цілком добре відомих причин, “замовкли” в рр. 1926 — 1941.

У покажчику, вперше після майже 20 років мовчання

або й категоричного заперечування, подані і підтверджені цим офіційно дати смерті цілого ряду українських поетів, прозаїків, драматургів і критиків, репресованих здебільша протягом 30-их років, що про їх розстріл або ув'язнення чи заслання до концентраційних таборів було відомо з інших, приватних або публікованих закордоном джерел. Вибрані з покажчика імена тих, що були репресовані і померли дають такий реєстр (в дужках після дати смерті подана дата виходу окремим виданням останнього твору чи збірки творів даного автора):

1. Василь Бобинський — пом. 1939 (1933)
2. Дмитро Бузько — пом. 1938 (1936)
3. Петро Ванченко — пом. 1937 (1933)
4. Олесь Досвітній — пом. 1942 (1933)
5. Микола Дукпи — пом. 1943 (1936)
6. Григорій Епик — пом. 1942 (1934)
7. Юхим Зозуля — пом. 1941 (1930)
8. Мирослав Ірчан — пом. 1937 (1932)
9. Іван Каянник — пом. 1939 (1939)
10. Іван Кириленко — пом. 1942 (1937)
11. Юрій Корецький — пом. 1941 (1935)
12. Григорій Косинка — пом. 1935 (1931)
13. Григорій Косяченко — пом. 1932 (1932)
14. Агатангел Кримський — пом. 1941 (1923)
15. Іван Кулик — пом. 1937 (1935)
16. Микола Куліш — пом. 1942 (1934)
17. Петро Лісовий-Свашенко — пом. 1943 (1933)
18. Яків Мамонтов — пом. 1940 (1932)
19. Іван Микитенко — пом. 1937 (1937)
20. Дмитро Надіїн — пом. 1942 (1933)
21. Анатолій Патяк — пом. 1938 (1936)
22. Панько Педа — пом. 1937 (1931)
23. Сергій Пилипенко — пом. 1937 (1930)
24. Валеріян Підмогильний — пом. 1942 (1930)
25. Євген Плужник — пом. 1938 (1929)
26. Валеріян Поліщук — пом. 1942 (1933)

27. Петро Радченко — пом. 1942 (1932)
28. Сергій Роснянський (Сученко) — пом. 1942 (1938)
29. Михайло Семенко — пом. 1938 (1936)
30. Олександр Сорока — пом. 1941 (1941)
31. Дмитро Фальківський — пом. 1935 (1931)
32. Гнат Хоткевич — пом. 1942 (1932)
33. Микола Чернявський — пом. 1937 (1933)
34. Василь Чечвянський — пом. 1938 (1933)
35. Сергій Чмельов — пом. 1941 (1934)
36. Гео (Юрій) Шкурупій — пом. 1934 (1934)

Подані в дужках дати останньої публікації кожного із названих письменників підтверджують, що велика більшість з-поміж них була вірвана з літературного життя в періоди найбільшого терору — постишевщини 1933 - 1935 рр., ежовщини і режиму Хрущова і Єврова 1937 - 1938 рр. З перегляду дат смерті виходить, що тільки один письменник загинув 1932 року, два письменники в 1934 р. (Косинка і Фальківський, що були засуджені до розстрілу вироком виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР 13 — 15 грудня 1934 і тоді ж розстріляні, а не в 1935, як це подано в покажчику), п'ятнадцять письменників загинуло в період встановлення режиму Хрущова на Україні — 1938 — 1940 рр. і вісімнадцять були знищені в добу посиленого терору перших років війни — 1941 — 1943. Багато з поданих у покажчику дат смерті — приблизні, а деякі ж цілком невірні, як буде показано далі.

“РОЗШИРЕННЯ ПОКАЗУ ВЕЛИКОЇ ТВОРЧОЇ БОРОТЬБИ”

Але ж і подані в останньому розділі підсумки, зроблені на підставі вміщених у згаданому покажчику бібліографічних даних не вичерпують усього засягу знищення, здійсненого в рядах українських літераторів 30-их років. Важливі доповнення з того погляду подає опублікована в 1959 р. в Києві видавництвом “Радянський письменник” в серії “Бібліотека поета” антологія “Із поезії 20-х років”.

В передмові до цього збірника, що до нього включено вибір творів шістдесяти одного з-поміж українських поетів 20-х років, упорядник його А. І. Костенко стверджує, що метою упорядкованої ним книги є “розширити показ великої творчої боротьби за соціалізм і його літературу”, в яку “кожен рік приносить нові й чудові зміни”. Покликаючись на “історичні рішення XX з’їзду КНРС” і на рішення засудження “свавільства і нігілізму у висвітленні й оцінці історичних подій, зв’язаних з розвитком радянського мистецтва та літератури”, А. Костенко пробує дати висвітлення літературної діяльності ряду “несправедливо забутих” українських поетів, що “в силу різних обставин життя... не змогли досягти і закріпити за собою належне місце в бурхливому літературному рухові”. Для цієї мети включив він у свою книгу поетів, “які майже не друкувалися і не перевидавалися за останні два чи три десятки років”, одні із яких “не досягли повного розквіту творчих сил із-за того, що рано обірвалося їх життя”, інші “самі залишили поетичну діяльність і переключилися на іншу”, а нарешті й поетів, “творчість яких припинилася в час повного розквіту їх хисту”. Про те, чому ці поети не переви-

давалися і чому і як їх творчість “припинялася” — А. Костенко не сказав бодай натяком ні в своїй передмові, ні в статті, ні в біо-і бібліографічних довідках про кожного із 61 поета, обмежуючись тільки датами народження і смерті поданими у дужках, або стереотипним “помер”.

Упорядкований А. Костенком збірник (друкований тиражем усього в 3.500 примірників), може бути не зважаючи на всі оті зрозумілі в умовах радянської дійсності недоліки, все ж таки важливим джерелом для з’ясування долі і встановлення дат смерті цілого дальшого ряду репресованих органами радянської влади українських поетів.

У збірнику “Із поезії 20-их років” встановлені дати смерті 35 українських поетів, що про їх ув’язнення, розстріл і заслання до концтаборів було відомо не тільки родинам репресованих, але і широким колам української громадськості в СРСР і навіть українцям закордоном. Тут названі померлими 24 українські поети, дат смерті яких не подано у вище згаданому покажчику “Художня література” і прізвищ яких не введено до зробленого на підставі цього покажчика реєстру розстріляних або померлих в наслідок репресій радянської влади 36 інших українських письменників. Тому й цей реєстр треба доповнити такими іменами:

37. Василь Басок — пом. 1940
38. Микола Булатович — пом. 1939
39. Віктор Вер — пом. 1941
40. Олекса Влизько — пом. 1934
41. Володимир Гадзінський — пом. 1932
42. Юрій Жилко — пом. 1942
43. Дмитро Загул — пом. наприкінці 30-их рр.
44. Михайло Йогансен — пом. 1937
45. Петро Кожушний — пом. 1942
46. О. Жан (Коршак) — пом. 1943
47. Максим Лебідь — пом. 1939
48. Дмитро Май-Дніпрович — пом. 1930
49. Андрій Панів — пом. в кінці 30-их рр.
50. Яків Савченко — пом. 1938

51. Микола Сайко — пом. 1949
52. Григорій Саченко — пом. 1939
53. Іван Семиволос — пом. 1943
54. Микола Скуба — пом. 1938
55. Олекса Слісаренко — пом. 1934
56. Дмитро Чепурний — пом. в кінці 30-их рр.
57. Леонід Чернов — пом. 1933
58. Юліян Шпол — пом. 1934
59. Михайло Шульга-Шульженко — пом. 1935
60. Володимир Яременко — пом. 1941

Крім цих нових 24 прізвись у збірнику “3 поезії 20-х років” підтверджена ще раз смерть 11 письменників, що були визнані за померлих уже в бібліографічному покажчику “Художня література”, але здебільша з цілком іншим встановленням їхньої дати смерті. Так, про Івана Калаянника подається тут, що він згинув у 1938 (в “Художній літературі” була встановлена дата смерті цього письменника на 1939 рік), дата смерті Івана Кириленка визначена на 1939 рік, а не на 1942 р., як було в “Художній літературі”, Григорій Косяченко згинув на рік пізніше — в 1933, а не в 1932, Сергій Пилипенко, засновник і голова спілки пролетарсько-селянських письменників “Плуг”, помер чи точніше був розстріляний уже в 1933 р., а не в 1937, як подано в “Художній літературі”, Михайло Семенко помер 1939 р. (в “Худ. літературі” дата його смерті була визначена на 1938) і Фальківський був розстріляний у грудні 1934, а не в 1935 р., як подавала “Художня література”. Щодо Євгена Плузника, дату смерті якого і в збірнику “3 поезії 20-х років” і в “Художній літературі” встановлено на 1938 рік, то згідно з інформаціями від його ж родина, яка перебуває у вільному світі, він був засуджений до розстрілу дня 25 березня 1935 року, той вирок замінено на 10 років ув'язнення, але він не витримав каторги і помер в концентраційному таборі на Соловках дня 2 лютого 1936.

Вся ця плутанина з датами смерті полівідданих чи

замучених письменників, а то й неможливість встановити тепер точну дату їхнього кінця, свідчить, з одного боку, про несамовитий розгул радянського терору, жертвою якого були українські культурні діячі, ліквідовані без розбору і суду, а, з другого боку, ця плутанина в теперішніх радянських літературних публікаціях свідчить про цинічно-легковажне ставлення офіційних партійних і наукових кіл до долі і пам'яті ліквідованих радянською владою людей, дуже часто, вірних і відданих цьому режимові.

Розгляд дат смерті письменників, названих у другій частині реєстру, підказує, що й вони загинули здебільша в процесі погромництва: одинадцять з усіх 24 загинуло в рр. 1937 — 40, себто в період насаджування хрущовсько-серовського режиму на Україні, і шість були знищені в добу дострілювання неостріляних — в час післяного терору перших років війни 1941 — 1943, коли по тюрмах і концентраційних таборах Радянського Союзу знищувало всіх хворих і непрацездатних в'язнів, а сильніших посилали “добровольцями” в армію, де вони, як, наприклад, Віктор Вер, немилуче гинули. Названий в реєстрі Леонід Чернов, помер, як пишуть, власною смертю, але й він був репресований і його видана недовго до смерті збірка поезій була заборонена.

Встановлений досі реєстр 60 ліквідованих в роки терору українських письменників і критиків треба доповнити ще іменами дальшого ряду літераторів, дати смерті яких встановлені у вирокх радянських суддів, як і в різних радянських джерелах, опублікованих в ході т. зв. реабілітаційного процесу, починаючи від 1956 року. Так, згідно з вирокх виізної сесії Верховного Суду СРСР в 13 — 15 грудня 1934 року, були розстріляні, крім згаданих досі в реєстрі ліквідованих — Григорія Косинки, Дмитра Фальківського, Олекси Влизька — ще такі літератори і критики:

61. Іван Крушельницький — 1934
62. Тарас Крушельницький — 1934
63. Роман Сказинський — 1934

- 64. Кость Буревій (Едвард Стріха) — 1934
- 65. Михайло Лебединець — 1934
- 66. Роман Шевченко — 1934
- 67. Іван Терещенко — 1934

Про те, що всі із названих тут семи письменників були засуджені до розстрілу найвищим радянським судом разом із 21 іншими громадянами Української РСР, тепер не згадується, як і не згадується про те, що згідно з вироком цього ж радянського суду, всі вони були обвинувачені “в організації підготовки терористичних актів проти працівників радянської влади” і навіть у “вчиненні на території УРСР ряду терористичних актів” і за те ж розстріляні. Тепер, не зважаючи на те, що не було ніякого судового перегляду цієї справи, деяких з-поміж тоді розстріляних реабілітовано, як людей “заполонених ідеєю соціалістичного будівництва”, “насажених молодим комсомольським бунтарством”, як характеризує розстріляного Олександра Уляницького збірника “3 поезії 20-х років” А. Костенка.

За рік після розстрілу його синів — Івана і Тараса помер засуджений тим же судом на 10 років ув'язнення і прославлений нині у збірнику “Революційні поети Західної України”, виданому в “Бібліотеці поета” в-вом “Радянський письменник” (Київ, 1958), як “палкий прихильник радянської України” їх батько

- 68. Антін Крушельницький — 1935 р.

Загинула також, як це подано в Антології української поезії, Київ, 1957, поетеса

- 69. Мирослава Сопілка — пом. в кінці 30-их рр.

У посмертних виданнях, опублікованих в УРСР протягом 1959 року, стверджено смерть репресованих у 30-ті роки таких письменників, як

- 70. Олександр Соколовський — пом. в серед. 30-их рр.

- 71. Микола Вороний — пом. 1942 р.

До цього реєстру треба додати ще й прізвище видатного українського поета, розстріляного за вироком радянського суду 28 серпня 1921 р. разом з 39 членами централь-

ного повстанського комітету, що боровся проти встановлення радянської окупаційної влади на Україні. Це

72. Григорій Чупринка — розстріляний 1921 р. як і ім'я того, що, протестуючи проти здійснюваної Москвою екстермінаційної політики на Україні і будучи зацькований докраю, покінчив самогубством:

- 73. Микола Хвильовий — застрелився 13 травня 1933.

Смерть усіх 73-ох згаданих досі в нашому реєстрі репресованих українських літераторів і літературознавців підтверджена або в офіційних вироках радянських судів, або в дотеперішніх радянських виданнях. Але й це число не вичерпує всієї кількості знищених радянським режимом культурних сил. І тому поданий реєстр треба доповнити іменами дальшого ряду письменників і критиків, що їх смерть стверджена в інших, уже не радянських джерелах, зокрема в повідомленнях родин, або знайомих та друзів тих знищених культурних діячів. Цей список такий:

- 74. Дмитро Борзак — новеліст, вкоротив собі віку на початку 30-х рр. шматком скла у тюрмі.

- 75. Аркадій Казка — поет, закінчив самогубством у тюрмі 1933 р.

- 76. Вадим Охріменко — прозаїк, застрелився 1941 р.

- 77. Сава Крилач (Л. Сідельський) — прозаїк, покінчив самогубством на поч. 40-х рр.

- 78. Борис Тенета — поет, повісився в тюрмі в середині 30-х рр.

- 79. Сергій Матяш — критик, загинув 1934 р.

- 80. Ладя Могиланська — поетеса, розстріляна 1937 р.

- 81. Марійка Дика, — поетеса, загинула, розшарпана собаками, в Харкові 1933 р.

- 82. Костянтин Півненко — критик, загинув 1934 р.

- 83. Микола Плевако — літературознавець, вбитий на засланні 1941 р.

- 84. Гаврило Проценко — критик, загинув у 30-і рр.

- 85. Людмила Старицька-Черняхівська — знищена в 1941 р.

86. Остап Луцький — поет, помер в концтаборі 3-го жовтня 1941 р.
87. Михайло Драй-Хмара — поет і літературознавець, помер в концтаборі наприкінці 30-х рр.
88. Володимир Свідзінський — поет, спалений живцем у жовтні 1941 р.
89. Леонід Пахаревський — письменник, перекладач і актор, помер на засланні в середині 30-х років.

Не вичерпують реєстру знищених і ці 15 письменників, бо поза ними є ще цілий довгий ряд культурних діячів, репресованих протягом тридцятих років, що про їх долю немає ніяких даних, а які за своїм віком чи здоров'ям напевно не пережили призначеного їм терміну ув'язнення чи примусових робіт в концтаборних таборах. Між ними треба назвати: акад. Сергія Єфремова (нар. 1876), проф. Андрія Ніковського (нар. 1885), поета Миколу Філянського (нар. 1873), поета Мелетін Кічуру (нар. 1881), прозаїка Кліма Поліщука (нар. 1891) та інших.

Названі в поданому досі реєстрі останні 15 письменників досі не реабілітовані і про них ніяких згадок в радянських публікаціях немає. Тільки останній з-поміж них — спалений живцем Володимир Свідзінський, відзначений передруком кількох поезій у збірнику “Із поезій 20-х років”, але ж біографічну довідку про цього так жорстоко знищеного поета упорядник побоявся подати (на всіх 61 поета немає тільки довідки про Свідзінського!).

Підсумовуючи, треба ствердити, що московський шал ліквідації українських сил, що тривав протягом “славного сорокаріччя великої жовтневої революції” укоротив життя щонайменше 89 діячам літератури, смерть 73 з-поміж яких підтверджена досі в самих таки радянських джерелах.

ТІ, ЩО ЇМ ДАНО БУЛО... ЗАМОВКНУТИ

Ще численніший і такий же несамовито-промовистий список усіх тих українських письменників, що в процесі й у наслідок радянських винищувальних у 30-і роки замовкли і після того жахливого періоду не надрукували ані одного твору. Це все письменники, що мали як не одну, то кілька, а то й кільканадцять друкованих книжок, а багато хто з них міцно ввійшли в історію української літератури. Звести реєстр тих, що замовкли, дозволяє знову ж таки цитований угорі покажчик “Художня література, видана на Україні за 40 років”.

Список тих українських письменників, які після кривавих чисток та ліквідацій замовкли і не вступали вже потім ні з одним окремим виданням своїх творів, письменників, про яких потім, на протязі 40-их і 50-их років, не було й немає ніякої згадки в радянських публікаціях, охоплює — за підрахунком, зробленим на підставі бібліографічних даних у покажчику “Художня література, видана на Україні за 40 років” — 208 (двісті вісім) імен. Дат їх смерті в покажчику не зазначено, хоч про те, що деякі з тих письменників напевно померли, відомо з інших джерел, опублікованих забордоном. У багатьох випадках упорядники покажчика не змогли вже навіть встановити імені чи справжнього прізвища того чи іншого письменника і дозволяються або самим літературним псевдонімом, або першою літерою імені даного письменника, або взагалі самим тільки його прізвищем. Повні імена й прізвища цих письменників, дати їх народження і смерті залишаться вже, мабуть, назавжди невідомими, бо всіх тих даних не збереглося навіть в НКВД та МВД.

Список “тих, що замовкли”, такий (подана коло приз-

вища дата означає дату появи останнього твору, надрукованого окремим виданням):

1. Пилип Анулов — 1933
2. В. Арфолом (Варфоломей Кириленко) — 1925
3. Г. Бабенко — 1932
4. Борис Балабан — 1928
5. Гриць Бандура — 1931
6. П. Барановський — 1933
7. Сергій Баско — 1930
8. Богдан Билинський — 1930
9. С. Біглиць (псевдонім) — 1927
10. Микола Богославський — 1931
11. Федір Бойченко — 1930
12. Михайло Бондаренко — 1932
13. Степан Бондарчук — 1926
14. Гордій Брасюк — 1930
15. Микола Бриль — 1935
16. Юрій Будяк (Юрій Покос) — 1930 (нар. 1879!)
17. О. Вакар — 1930
18. Г. Варшин — 1932
19. Д. Вірин — 1936
20. Віктор Вітковський — 1934
21. Борис Волгін — 1926
22. В. Волиняк — 1924
23. Анатоль Волкович — 1931
24. Павло Волобуїв — 1930
25. Прохор Воронін — 1927 (нар. 1885!)
26. Василь Вражливий (Штанько) — 1933
27. Платон Гайворонський — 1932
28. Ю. Гайдамаченко — 1927
29. Юхим Гедзь (Ясний Олесь) — 1936
30. Володимир Герасименко — 1930
31. Алла Гербурт — 1934
32. Коеть Гойдар — 1932
33. Микола Горбань — 1930
34. Петро Горбенко — 1931
35. Олесь Горенко — 1932
36. Леонід Гребінка — 1932
37. Андрій Гречка — 1930
38. Олесь Громів — 1931
39. Петро Грубиньк — 1934
40. Роман Гуцало — 1930
41. І. Даниленко — 1932
42. Остап Демчук — 1941
43. К. Дігтяренко — 1933
44. Дій — 1925
45. Наталя Дірш — 1931
46. Олекса Діхтяр — 1931
47. Людмила Дмитрова — 1925
48. С. Добровольський — 1932
49. Іван Дорожний — 1930
50. Андрій Дорошенко — 1932
51. Андрій Дріт — 1928
52. Б. Дробинський — 1930
53. Михайло Жук — 1928
54. Мірко Журний — 1931
55. Кирило Заїжджий — 1931
56. Д. Заїчківський — 1931
57. Марко Зісман — 1938
58. Леонід Знаменський — 1932
59. Ю. Золотарьов — 1931
60. В. Зорин — 1934
61. Юхим Зоря — 1932
62. Юрій Іваненко — 1932
63. М. Іваницька — 1930
64. Павло Іванов — 1934
65. Борис Калмановський — 1938
66. Л. Кардиналовська — 1933
67. Юрій Карський — 1941
69. Стефан Кибальчич — 1931
69. В. М. Килімов — 1932
70. Олександр Кімлач — 1932

71. О. Кірзнер — 1930
72. Мелетій Кічура — 1930 (нар. 1881!)
73. А. Клин — 1929
74. Іван Ковтун (Юрій Вухналь) — 1935
75. Гаїна Коваленко — 1929
76. Степан Ковганюк — 1931
77. М. Колісниченко — 1930
78. Омелько Комель — 1930
79. Іван Копернік — 1939
80. Олександр Корж — 1930
81. Ю. Коржевський — 1932
82. М. Корнієнко — 1932
83. Кость Котко (М. Любченко) — 1934
84. Гордій Коцюба — 1938 (нар. 1892!)
85. Кость Кошевський — 1930
86. Теодор Кравченко (Т. Орисьо) — 1935
87. Левко Красний — 1931
88. Анатоль Крижаній (А. Крашаниця) — 1930
89. Петро Крижанівський — 1929
90. Володимир Кузьмич — 1941
91. О. Кучеренко — 1929
92. Я. Кучерявий — 1931
93. О. Ладоренко — 1925
94. Ф. Ладухин — 1929
95. Н. Лановенко — 1931
96. М. Ланцут — 1931
97. Гаврило Левченко — 1930
98. Ян Лисогорко — 1932
99. Є. Лісовий — 1925
100. Фауст Лопатинський — 1931
101. Лука Лященко — 1932
102. Михайло Майський (М. Булгаков) — 1932
(нар. 1889!)
103. Іван Маловічко — 1936
104. О. Мальянівський — 1934
105. Б. Мамонтов — 1928
106. Іван Маненко — 1931
107. Софія Мануйлович — 1930
108. А. Маревський — 1935
109. Олександр Мар'ямов — 1934
110. Оникій Матвієнко — 1930
111. Андрій Михалюк — 1936
112. Микола Мищенко — 1929
113. Григорій Мізюн — 1938
114. Микола Мінько — 1931
115. Павло Могило — 1928
116. Михайло Мороз — 1936
117. М. Мосійчук — 1936
118. Спиридон Мусіяк — 1930
119. Леонід Недоля (Лук'ян Гончаренко) — 1930
120. Ю. Недоля (Наталія Введенська) — 1930
121. Павло Нестерець — 1932
122. Олексюк (В. Г. Бегей) — 1931
123. А. Олійник — 1932
124. Михайло Олійник — 1934
125. В. Омбілевич — 1929
126. М. Ординець-Костровицький — 1930
127. Галина Орлівна (Поліщук) — 1930
128. К. Очеретяна — 1930
129. Іван Павленко — 1927
130. Юрій Палійчук — 1931
131. Михайло Паньків — 1934
132. І. Парецький — 1932
133. Петро Переяславець-Стеловий — 1930
134. Володимир Пешко — 1929
135. Т. Пильчевська — 1930
136. Люціана Піонтек — 1929
137. Юрій Платонов — 1931
138. М. Подзєлінський — 1930
139. М. Поліщук — 1936
140. Кость Полонник — 1941
141. Ілля Попов — 1940

142. Іван Пройдисвіт — 1932
143. Віктор Реп'ях — 1936
144. Ізяслав Рижей — 1940
145. Веніамін Різниченко — 1932
146. Сергій Роговик — 1934
147. Н. Розін — 1940
148. Омелян Розумієнко — 1941
149. Наталя Романович-Ткаченко — 1931
150. Олександр Рохович — 1932
151. Маргарита Сенгалевич — 1934
152. Антін Сланевський — 1931
153. Віталь Сніжний — 1933
154. Іван Снісарський — 1930
155. Лукаш Сокирко — 1929
156. Василь Сокіл — 1933
157. Яків Солодченко (С. Яшко) — 1935
158. П. Сорокотяга — 1931
159. М. Стах — 1933
160. Іван Степанюк — 1930
161. А. Степовий — 1931
162. Сергій Стеценко — 1924 (нар. 1888!)
163. О. Стешенко — 1931
164. Кіндрат Сторчак — 1934
165. Ілля Стругацький — 1930
166. Валеріян Тарноградський — 1941
167. Дмитро Тась (Могілянський) — 1930
168. Павло Темченко — 1929
169. Данило Ткаченко — 1928
170. Віталій Товстонос (В. Таль) — 1930
171. В. Тодосів — 1929
172. М. Тополя — 1930
173. В. Троянда — 1932
174. Раїса Троянкер — 1930
175. Л. Улагай-Красовський — 1930
176. Василь Усенко — 1930
177. Микола Філянський — 1930 (нар. 1873!)

178. Василь Худяк — 1930
179. Ольга Чернова — 1928
180. Ольга Чефранова — 1932
181. Григорій Чубик — 1929
182. М. Шиманський — 1941
183. М. Шмушкевич — 1938
184. В. Шопинський — 1931
185. Прокіп Шостака — 1925
186. Володимир Штангей — 1933
187. П. Шербатинський — 1931
188. П. Юрченко — 1930
189. Н. Явдовська — 1933
190. Євген Яворський — 1930
191. Юрій Яковенко — 1934
192. Василь Яровий — 1931.

До реєстру тих, що замовкли, мали б бути введені і ті, що в середині або в кінці 30-их років перестали бути друкуватися, але про яких є вістки, що вони або померли пізніше або залишилися живими і тепер — переключившись на іншу працю — уже не друкуються. Це:

193. Іван Бойко — замовк 1932, працює тепер в Бібліотеці АН УРСР.
194. Кесар Андрійчук — замовк 1931, поновлений в членах СПУ в жовтні 1956, помер 1958.
195. Олександр Ведміцький — замовк 1931, живе поза Україною, в РРФСР.
196. Петро Голога — замовк 1932, помер 1952 р.
197. Дмитро Гордієнко — замовк 1934, поновлений в членах СПУ в вересні 1956, живе в Бійському Алтайського краю.
198. Юхим Дубков (А. І. Подберьозкін) — замовк 1931 р., живе в Донбасі.
199. Федір Кириченко — замовк 1932 р., працює в одній з обласних газет на Сумщині.
200. Грицько Коляда — замовк 1927 р., живе поза Україною — в УзРСР.

201. Павло Кононенко — замовк 1932 р., живе в м. Дніпропетровську.
202. Федір Малицький — замовк 1931, працює учителем в середній школі.
203. Василь Нефелін (В. Нагорський) — замовк 1930 році, вчителює на Чернігівщині.
204. Антін Хуторян (А. Лісовий) — замовк 1930 р., помер 1955.
205. Іван Шевченко — замовк 1925 р., працює в колгоспі.

Усі тринадцять із названих в останній групі тепер реабілітовані і вибірки з їх творів вміщені в збірнику “Із поезії 20-х років”. До реабілітованих, але мабуть померлих ще в середині або в кінці 30-х років повинні бути зараховані:

206. Василь Алешко — замовк 1935 р., пропав безвісти.
207. Степан Бен (Ст. Бендюженко) — замовк 1929, пропав безвісти.

До цього реєстру “замовклих”, себто стероризованих, які у своїй більшості були й репресовані — ув’язнені або заслані до концентраційних таборів — треба зарахувати і групу письменників, які були “поновлені в членах Спілки Письменників України” в розвитку реабілітаційного процесу за час від вересня 1956 до січня 1957 року:

208. А. П. Абчук — “поновлений” в січні 1957.
209. Н. Забара — “поновлений” у вересні 1956.
210. Б(орис) Коваленко — “поновлений” у вересні 1956.
211. Г. Овчаров — “поновлений” у вересні 1956.
212. Е. Шехтман — “поновлений” у вересні 1956.

Що означало це “поновлення в членах СПУ”, важко вгадати, бо разом із 5 письменниками, тут названими, були “поновлені” й деякі письменники і критики, які, як виявилось згодом, вже давно були мертвими: Григорій

Елік — поновл. у вересні 1956, помер 1942; Валеріян Поліщук, поновл. у вересні 1956, помер 1942; Гнат Хоткевич — поновл. у вересні 1956, помер 1942; Олександр Сорока, поновл. 23 жовтня 1956, помер 1941. Цілком правдоподібно, що до мертвих треба зарахувати і “поновленого” Бориса Коваленка, бо про те, що він живе, немає ніяких вісток.

Із названих у реєстрі 207 письменників із категорії “тих, що замовкли”, 36 авторів перестали друкувати свої твори від 1924 до 1929 включно, 155 “замовкло” в роки 1930 — 1936, в час кривавих чисток, продовжуваних Постишевим і Косіором і перед розгромом українських культурних сил, початим за ежовщини Хрущовим і Серовим в 1937 році, 6 перестало друкуватися в 1938 і 1939 рр., 10 замовкло в роки 1940 — 41, здебільша ще перед початком війни Німеччини із СРСР. В 1937 році “замовкли” всі автори, бо терор був такий, що мало хто з письменників відважувався думати про друкування своїх творів. Але зате цього тільки року ліквідовано фізично вісім письменників.

Зведені вище реєстри письменників — тих, що загинули, і тих, що замовкли, — це тільки частина ліквідованих комуністичним режимом на Україні українських працівників пера. В названих вище радянських виданнях і джерелах не згадані зовсім десятки тих, що були репресовані або ліквідовані переважно в 30-і роки і що їх — як надто відкритих “ворогів режиму” — радянські офіційні чинники не відважуються “реабілітувати”. Тому ці обидва реєстри “померлих” і “замовклих” треба доповнити ще й третім списком — тих, що були безсумнівно репресовані і що їх у 50-і роки повернено до життя і літератури, щоб цим реабілітувати не так їх і їх творчість, як сам такий комуністичний режим, що був організатором і надхненником четвертування українських культурних сил.

“БІЙЦІ ВЕРТАЮТЬ ДО ЛАВ”

Вернулися до життя і літератури і брали або беруть таку чи іншу, здебільша вимушену, участь у сучасному літературному процесі тільки такі з колись репресованих або замовкших літераторів і літературознавців:

1. Марат Андрушенко — замовк 1931, був репресований, живе тепер поза Україною — в Ленінграді, в 1957 видав збірку “Поезії”.
2. Борис Антоненко-Давидович — замовк 1934, був засланий, реабілітований в 1956 р., почав від 1957 виступати в рад. журналах.
3. Зиновій Біленко — замовк 1932, вернувся в літературу 1955 р., переключився з поезії і прози на переклади.
4. Остап Вишня — засуджений в 1934 р. до розстрілу із заміною на 10 р. каторжних робіт в Ухто-Печорському концтаборі, звільнений і реабілітований 1941 р. Помер 1956.
5. Мечислав Гаско — замовк 1930, був репресований, повернений із заслання видав в 1958 р. збірку “Поезії”.
6. Володимир Гжицький — засуджений на 10 р. ув'язнення в 1934 році, вернувся з заслання по 22 роках і був поновлений у членах СПУ в жовтні 1956. В 1957 р. випустив “докорінно перероблене” друге видання свого засудженого колись твору “Чорне Озеро”.
7. Микита Годованець — замовк 1932, вернувся в літературу 1957, публікує у цьому році свої “Байки”.
8. Пилип Голубничий — замовк в середині 30-их

р., тепер вчителює на Дніпропетровщині, виступаючи деколи з віршами, стилізованими під народну пісенну творчість.

9. Михайло Доленго (Клоков) — замовк 1937. Переключившись на наукову працю в ділянці ботаніки, літературою займається мало. Остання збірка поезій вийшла в 1945 р.
10. Олена Журилова — замовкла 1930, переключившись на педагогічну роботу, вернулася в літературу щойно 1958 р., видала збірку “Поезії”.
11. Андрій Ключчя — замовк 1932, переключився на літературну критику, публіковану з 1955 р.
12. Олександр Ковінька — замовк 1930, був репресований і поновлений в членах СПУ в жовтні 1957. Почав друкуватися знову з 1958 р.
13. Петро Колесник — замовк 1935, реабілітований — з 1956 р. виступає тільки як літературознавець (раніш писав прозу, поезію).
14. Павло Кононенко — замовк 1932, реабілітований виступає із віршами в радянських журналах з 1956 р.
15. А. Костенко — був репресований і поновлений в членах СПУ в 1956 році. Упорядник збірника “Із поезії 20-их років” (К. 1959)?
16. Микола Марфієвич — замовк 1931, вчителює у Києві, виступаючи із статтями і рецензіями в пресі.
17. Василь Мисик — замовк 1933, засуджений вироком в'язної сесії Військової Колегії Верховного суду СРСР 13-15 грудня 1934 на ув'язнення в концтаборі. Звільнений в 1941 році, був поновлений в членах СПУ щойно в грудні 1956.
18. Андрій Патрус-Карпатський — засуджений на 10 р. ув'язнення в концтаборі за “сіяння націоналістичного дурману”, був звільнений і поновлений в членах СПУ в 1956 р. Чергова його

- після 10 р. перерви — збірка вийшла 1958 р. під назвою “Що в серці найсвятіше”.
19. Лев Скрипник — замовк 1931, з прози переключився після 1956 року на літературну і мовну критику.
 20. Зинаїда Тудуб — замовкла 1937 р. в наслідок засудження її роману “Людолови”. Була поновлена в членах СПУ у вересні 1956 р. і її роман вийшов у новому “виправленому” виданні 1957 р.
 21. Є. Шабльовський — замовк в середині 30-их рр. поновлений у чл. СПУ у вересні 1956, працює тепер тільки як літературознавець.
 22. Юра Шкрумеляк — засуджений в 1945 році на 10 р. ув'язнення в концтаборі, вернувся і був реабілітований в 1956 р. Після 17 літ перерви видав 1958 р. збірку поезій “Сопілка співає”.

ПІДСУМКИ “СЛАВНОГО СОРОКАРІЧЧЯ”

Підводячи підсумки зведених нами трьох реєстрів, треба ствердити, що згідно з офіційними радянськими джерелами і їхніми біографічними і бібліографічними даними в роки великого розгрому української літератури,

73 письменники були знищені фізично,

212 письменників замовкли, отже були ліквідовані духово або й фізично, — і

22 письменники із репресованих залишилися в живих і були повернені в літературу.

Разом, на підставі даних з радянських джерел, було репресованих 307 осіб, а додавши до цього числа реєстр 16 літераторів — тих, що їх смерть підтверджена даними з інших, не-радянських джерел — разом 323 особи (не включаючи до цього числа великої кількості тих, що були репресовані і про їх долю нічого покищо невідомо).

“НА ПОЗВАХ З ІСТИНОЮ”

У виданій в Нью-Йорку Колумбійським Університетом науковій праці “Літературна політика на Радянській Україні” (1917-1934)” автор її проф. Юрій Луцький робить спробу висвітлити екстермінаційну (внищувальну) політику комуністичної партії і радянського уряду в ділянці української літератури. Не зважаючи на те, що праця його побудована на документальних і автентичних, головним чином радянських таки офіційних матеріалах (пресових і партійних публікаціях), на неї (цю працю) накинувся з оскаженістю і лайливою критикою відомий радянський літературний критик, доктор філологічних наук Леонід Новиченко у київській “Вітчизні”, кн. 12 за 1959 рік. Новиченкова стаття має претензійну назву — “На позовах з істиною”, хоч у тій статті самі тільки лайки за подані проф. Юрієм Луцьким підсумки радянського нищення українських письменників і спустошення в українській літературі. Новиченко, сповнений безсилої люті, називає встановлені проф. Луцьким факти і підсумки “махнованнями, підтасовками і наклепами” і збував всі його закиди одним реченням, що мовляв, “щождо порушень соціалістичної законности, то всім відомо, що вони осуджені, що їх наслідки виправлені і що зроблено все необхідне для того, щоб ніщо подібне не повторилось”.

Про те, до якого розміру і до чого дійшли ці “порушення соціалістичної законности”, Леонід Новиченко побоявся сказати, не маючи відваги заперечити хоч би один з доведених проф. Луцьким фактів нищення українських культурних сил.

А проф. Луцький склав список знищених і репресованих українських письменників тільки на підставі до-

ступних йому на той час (до 1956 р.) матеріалів, як судові вирокі і повідомлення в радянській пресі, час знищення окремих письменників із сторінок радянських видань, авторитетні свідчення колишніх радянських письменників (Аркадій Любченко та інші), літературознавців, учених та інших діячів культури, що врятувалися втечею на Захід, а тому його (проф. Луцького) реєстр знищених і репресованих українських письменників обмежений всього-на-всього 113 іменами, отже його списком охоплено не більше, як третину українських письменників, поетів та літературознавців, про смерть яких, вимушене замовкнення чи реабілітацію тепер ми маємо офіційні відомості з різних радянських джерел, згадуваних у цій нашій праці.

Керуючись обережністю науковця і не маючи документальних даних на підтвердження смерті того чи іншого письменника, проф. Луцький ствердив факт смерті всього кількох письменників, засуджених до розстрілу вироками радянських судів. Тепер же, опублікованими у виданнях "Художня література, видана на Україні за 40 років" та "Із поезії 20-их років" біографічними і бібліографічними даними підтверджено смерть 33 з-поміж названих проф. Юрієм Луцьким репресованих письменників і літературознавців, коли не враховувати до цього числа шістьох розстріляних за вироками радянських судів. Водночас ті ж радянські видання підтвердили факт замовкнення у 30-і роки дальших 18 письменників, названих проф. Луцьким. З усієї кількості 113 імен, згаданих проф. Луцьким, реабілітовано від 1941 року всього 13 письменників, два з яких (Ткачук і Вишня) уже померли, трьох живе, але мовчить, а всім включилося знову в літературу.

У зведеному проф. Луцьким реєстрі подано, крім вище згаданих категорій письменників — померлих, замовклих і реабілітованих, ще й четверту категорію — письменників напевно репресованих, а то й знищених, але про яких ніяких даних досі в радянських публікаціях і реабілітаційних повідомленнях немає. Це довгий ряд колишніх культурних діячів, що їх у 20-і і 30-і роки затавровано "ворогами на-

роду" і які ще й досі або караються по радянських в'язницях і концтаборах, або живуть і мовчать, або вже відійшли на той світ, закінчивши свій страдницький щогоєвітній шлях. Цей реєстр "нереабілітованих" охоплює такі імена, що ними треба доповнити реєстри померлих, замовклих і реабілітованих:

1. Василь Атаманюк — поет
2. Сава Божко — поет і прозаїк
3. В. Бойко — літературознавець
4. Кость Горбань — критик
5. Дмитро Грудина — критик
6. Василь Десяк — поет
7. Олександр Дорошкевич — літературознавець
8. Сергій Єфремов — академік, літературознавець
9. С. Жингалко — прозаїк
10. Пилип Загоруйко — прозаїк
11. Микола Зеров — поет, перекладач, літературознавець
12. Михайло Івченко — прозаїк
13. Пилип Капельгородський — поет
14. Мелетій Кічуря — поет
15. Борис Коваленко — критик
16. Михайло Козоріс — прозаїк
17. П. Коломієць — прозаїк
18. І. Коханський — прозаїк
19. Ананій Лебідь — літературознавець
20. Б. Манджос — прозаїк
21. Михайло Могиллянський — прозаїк
22. Андрій Музичка — літературознавець
23. Андрій Ніковський — літературознавець, перекладач
24. Клим Поліщук — поет, прозаїк
25. Андрій Річницький — літературознавець
26. Павло Філіпович — поет, літературознавець
27. Агалій Шамрай — літературознавець
28. О. Шиманський — прозаїк
29. Володимир Юринєць — критик

Цей все ще неповний список треба доповнити рядом імен письменників, про репресування яких є певні дані:

30. Гро Авгар — поет, член “Нової Генерації”
31. М. Антіох (Марко Вороний) — поет, син Миколи Вороного
32. Федір Біла-Криниця — поет
33. Антін Дикий — поет
34. Володимир Коряк — критик
35. Григорій Майфет — літературознавець
36. Дмитро Рудик — критик, видавець журналу “Культура”
37. А. Сенченко — прозаїк, перший голова СРПУ
38. Михайло Струтинський — критик
39. Андрій Хвиля (Мусульбас) — критик
40. Вероніка Черняхівська — поетеса
41. Самійло Шупак — критик
42. Фелікс Якубовський — критик, літературознавець

Разом з 16 безсумнівно померлими, згаданими вище, реєстр нереабілітованих українських письменників, отже таких, що про них немає згадок в радянських публікаціях останнього п'ятиріччя, охоплює 58 імен. Але й такий реєстр буде далеко неповний.

Але ж і категорія нереабілітованих не вичерпує усієї кількості жертв великого розгрому української літератури. У своїй праці проф. Юрій Луцький ствердив факт “масового виходу українських науковців і письменників, які добровільно залишили Україну, з відступаючими німецькими арміями, щоб ніколи не вернутися до Радянського Союзу”. Стверджений проф. Луцьким факт, що був спричинений наслідками вчиненого на Україні розгрому, викликав озлоблену репліку Леоніда Новиченка в його статті “На позвах з істиною”, мовляв, “їх знайшлося лише кілька цих відщепенців”. Стверджуючи факт масового виходу, проф. Луцький справді таки навів тільки кілька імен: Аркадій Любченко, Тодось Осьмачка, Іван Багряний, Докія Гуменна, Віктор Бер-Домонтович. Але ж, Леонід Новиченко, як дослідник повітної української літератури, начебто забув про те, що

після Другої світової війни опинилося за кордоном Радсоюзу не кілька та й не кільканадцять, а кількадесят українських письменників, які вибрали важкий шлях еміграції і розлуки з рідним краєм, щоб не зазнати тієї долі, якої зазнали їхні ж земляки і друзі в час великого розгрому українських літературних сил, що відбувався в 30-і роки на їхніх таки очах, а багато хто з-поміж них зазнав і на собі лиха, караючись по різних тюрмах і концтаборах Радсоюзу. Твори 9 з-поміж таких примусових емігрантів зарековані ж до радянської літератури в цитованому бібліографічному покажчику “Художня література, видана на Україні за 40 років”, що його, до речі, Леонід Новиченко мусить знати. Там же названі такі письменники-емігранти, як Катря Гриневичева, Василь Гришко, Віктор Домонтович, Іван Керницький, Василь Левіцький, Богдан Нижанківський, Дмитро Ніценко, В. Очерет, Нечипир Щербіна. Але і крім перших п'ятиох із вище згаданих 13-и письменників Леонідові Новиченкові мало б бути відомо, хоч би з перегляду закордонних українських публікацій, що закордоном опинилося не кілька “відщепенців”, а кількадесят письменників, і що крім них стало українськими письменниками в умовах еміграції і відірвання від рідної землі ще кільканадцятьоро дітей українських вихідців з окупованої Москвою Україною.

Емігрували на Захід, тікаючи з-під радянського режиму, такі українські письменники і критики, чи й колишні радянські громадяни, що вже на чужині почали писати і публікувати свої твори: 1. Емма Андіївська, 2. Юрій Балко, 3. Володимир Білик, 4. Леся Борнєвич, 5. Юрій Буряківець, 6. Олекса Верегенченко, 7. Петро Волянник, 8. Віра Ворскло, 9. Олександр Гай-Головко, 10. Василь Гайдарівський, 11. Анатоль Галан, 12. Йосип Гіряк, 13. Петро Голубенко, 14. В. Славко, 15. Володимир Державин, 16. Юрій Дивнич-Лавріненко, 17. Зосим Дончук, 18. Діма, 19. Оксана Драгоманова, 20. Оксана Драй-Хмара, 21. Василь Дубина, 22. Мартин Задека, 23. Олексій Девлад-Запорожець (помер 1959), 24. Олена Звичайна, 25. Олег Зуєвський, 26.

Олекса Ізарський, 27. Петро Карпенко-Криниця, 28. Ігор Качуровський, 29. Петро Кізко, 30. Олексій Кобець, 31. Людмила Івченко, 32. Алла Коссовська, 33. Ігор Костецький, 34. Григорій Костюк, 35. Іван Кошелівець, 36. Сергій Кокот-Ледянський, 37. Леонід Ліман, 38. Ольга Лубська, 39. Ольга Мак, 40. Петро Малаяр, 41. Іван Манило, 42. Володимир Міяковський, 43. Петро Одарченко, 44. Борис Олександрів, 45. Василь Онуфрієнко, 46. Михайло Орест, 47. Лев Орлигора, 48. Павло Петренко (Ган), 49. Степан Підкова, 50. Леонід Полтава, 51. Микола Понеділок, 52. Марина Приходько, 53. Олекса Рань, 54. Вадим Сварог, 55. Михайло Ситник (помер 1959), 56. Володимир Скорупський, 57. Яр Славутин, 58. Олександр Смотрич, 59. Василь Чапленко, 60. Дмитро Чуб, 61. Марія Цуканова, 62. Юрій Шерех-Шевельов, 63. Микола Щербак, 64. А. Юриняк, 65. Гнат Діброва, 66. Володимир Куліш, 67. Семен Підгайний, 68. Микола Приходько, 69. Олександр Зозуля, 70. С. Панаас. Та й це ще не всі, бо сюди не враховані західно-українські письменники, що емігрували на Захід ще перед першою окупацією Західної України в вересні 1939 року. Але й цей список показує, що опинилося на Заході, вирвавшись з комуністичного “раю”, понад 80 осіб, які були письменниками вже у 30-і роки або стали українськими письменниками на еміграції.

Ще треба ствердити, що ці письменники не були “на службі в німецьких окупантів”, як це силкується доводити нині Новиченко, а зазнавали поневірянь на важких роботах у Німеччині або й карались по німецьких тюрмах і концтаборах. Тож з рук німецьких окупантів в 1941-43 роки на Україні і в німецьких тюрмах і концтаборах загинули розстріляні або замучені такі українські письменники-націоналісти, як поетеса Олена Теліга, син О. Олеся поет О. Ольжич-Кандиба, поет Іван Ірлявський, два колишні радянські поети, розстріляні німцями за український націоналізм — Євген Фомін і Михайло Пронченко, драматург Кость Гуцало та інші.

ВИПРАВДАННЯ ЛЮДЕЙ БЕЗ ВИПРАВДАННЯ ІДЕЙ

Процес реабілітації деякого із знищених або репресованих письменників почався в другій половині 1956 року — виборковим поновленням у членстві Спілки письменників України, створенням комісії по впорядкуванню посмертної спадщини видатніших з-поміж ліквідованих, особливо ж тих, що були “відданими партії” комуністами, виданням їх “вибраних творів” окремими книжками, однотомниками або двотомниками, і включенням деякого з поетів до антологій поезій.

Про поновлених у членстві СПУ письменників — не тільки живих, але й тих, що вже давно померли або ж були розстріляні — була мова вище, де й були подані їх імена.

Щождо комісії по впорядкуванню посмертної спадщини, то починаючи з серпня 1956 року вони були створені не тільки для праці над спадщиною знищених у 30-і роки письменників, як Василь Бобинський, Мирослав Ірчан, Давид Гофштейн, Олесь Досвітній, Іван Микитенко, Микола Куліш та інші, але і для тих, що були “бійцями першого призову” і “застівувачами революції” і які загинули не в застінках НКВД чи МВД, (померли власною смертю), але були після 30-х років, протягом 40-их і першої половини 50-их років “несправедливо забуті”, чи пак “незаслужено викреслені” з радянської літератури: Василь Чумак і Василь Еллан-Блакитний.

За обома цими реабілітаційними заходами слідувало видання творів знову ж тільки деяких із поновлених у правах письменників: вибрані твори Василя Чумака (“Червоний гаспів”, Київ, 1956), два томи “Вибраних творів” Івана

Микитенка (Київ, 1957), однотомник Олесь Досвітнього рос. мовою "Избранное" (Москва, 1957), 2 томи "Вибраних творів" Мирослава Ірчана (Київ, 1958), два томи "Творів" Василя Еллана-Блакитного (Київ, 1958), однотомник Григорія Епіка "Твори" (Київ, 1958), однотомник Олесь Досвітнього "Вибрані твори" (Київ, 1959), збірка "Вибрані" Олександра Сороки (Київ, 1959), "Вибрані поезії" Миколи Вороного (Київ, 1959). Були видані теж окремі твори Миколи Куліша, Олександра Соколовського, Дмитра Бузька та інших. Крім того, кільканадцять з-поміж знищених поезій були введені до "Антології української поезії" (Київ, 1957), до збірника "Революційні поети Західної України" (Київ, 1958) і вибірки поезій 61 поета 20-их років були подані у згадуваному вище збірнику, впорядкованому А. Костенком.

Рівнобіжно з поновлюванням у членстві СПУ, творенням комісій по впорядкуванню помертної спадщини і видаванням творів реабілітованих письменників були публіковані в газетах і журналах статті про них із висвітлюванням їх заслуг у будівні комунізму і підкреслюванням у заголовках, що це були "борці за народне щастя", "талановиті письменники-комуністи", "поети-бійці", "поети протесту-боротьби" і т. ін. Про деяко з них видано навіть окремими книжками критичні нариси і монографії.

Велика кількість з-поміж теж знищених була реабілітована просто згадкою в статті того чи іншого критика або літературознавця чи в промові якогось із керівних членів Спілки письменників України під час такого чи іншого з'їзду.

Здійснюючи всі ці заходи, спрямовані на реабілітування режиму за заподіяні ним спустошення в українській радянській літературі і керівники СПУ в своїх повідомленнях про поновлення в членстві СПУ та про творення комісій по вивченню чи впорядкуванню спадщини тих чи інших письменників, і автори передмов та статей про знищених письменників побоюлися подавати будь-які дані про те за що, як і коли ці письменники були знищені. Все це

з'ясовувано коротким ствердженням: "помер... року". Часом натякувалось про "трагедію особистої долі", "трагічні обставини" чи "трагічну смерть". Ще найвиразніше звучать такі натяки в передмові Леоніда Новиченка до видання творів М. Ірчана, що "в 1933 році в наслідок ворожого наклепу М. Ірчан був заарештований і осуджений" і що "помер він в 1937 році" (тут уже Новиченкові не вистачило відваги ствердити, як Ірчан "помер?"); або про розетріяного в грудні 1934 року Івана Крушельницького, що "трагічна смерть 1934 року перервала творчу діяльність поета"; чи про Василя Бобинського, що "дальша доля поета склалася нещасливо", як це читаємо в примітках до вилання "Революційні поети Західної України". В більшості статей справу смерті взагалі промовчано.

Здійснювана тим чи іншим заходом помертна реабілітація знищеного чи "несправедливо забутого" письменника ще не означала реабілітації всієї творчості чи й навіть головніших творів ліквідованих літераторів. Творені для впорядкування літературної спадщини комісії мали за своє завдання не так зібрати весь доробок даного письменника, як перегляд його, пересіяння і вилучення з цієї спадщини всіх творів чи й місць окремих творів з "неправильними думками" чи "небезпечними націоналістичними тенденціями". Із врахуванням такої перевірки й видавались усі "вибрані твори" чи й просто твори знищених письменників, із яких дбайливо вилучено все "неспівзвучне" з партійними настановами і соціалістичним реалізмом.

Принципи цього "впорядкування" і "перевірки" були встановлені з самого початку реабілітаційного процесу і сформульовані цілком відкрито і виразно в писаннях партійних "літературознавців". "Далеко не все в згаданих творах — застерігав у своїй статті в "Літературній газеті" від 20 грудня 1956 року ("Проти збіднення спадщини") головний редактор "Вітчизни" Олександр Полторацький — витримало перевірку часом, в їхній спадщині (наприклад, у Микитенка, Куліша, Валеріяна Підмогильного) є твори зовсім неспівзвучні ідеям комуністичної партії, є твори

позначені прикметами буржуазного націоналізму". Ще виразніше з'ясував це Леонід Новиченко у своїй доповіді на 4 пленумі Правління Спілки письменників України 10 січня 1957 р., кажучи, що "громадянська реабілітація не завжди означає повну літературну реабілітацію, і виправдання людей не може тягти за собою виправдання ідей (підкреслення Л. Новиченка — Б. К.), якщо вони йшли в чужому для нас напрямку".

Забгато місця зайняв би розгляд і показ усього того, що влучено і відсіяно із творчості реабілітованих тепер письменників. Кожен, хто має змогу порівняти теперішні "вибрані твори" того чи іншого із реабілітованих письменників з його ж творами, виданими до його замовкнення чи смерті, може зробити таке зіставлення сам. Характеристичним прикладом здійснюваної на мистецьких творах "перевірки часом" чи пак вівісекції може бути твір реабілітованого, поновленого в членах СПУ і ще живого прозаїка Володимира Гжицького "Чорне Озеро". В новому, докорінно переробленому виданні цього колись забороненого і засуджаного роману (вийшов у 1957 р.), повикреслювано все, що могло б так чи інакше пов'язувати цей роман з будь-якими націоналістичними тенденціями чи хоч би натяками на них, водночас і введено до роману цілком нову постать — "позитивного" героя в особі російського комуніста Смирнова, щоб протиставити його московському маляреві Ломову, якого Гжицький визначав у перших виданнях свого роману, як "талановитого, але пустого, великодержавного шовініста з червоним забарвленням". Крім того, у новому виданні "Чорного озера" вже немає колишніх завга героїні роману Тані Токпак про великодержавний шовінізм Ломова, зовсім випущено думки Теміра про росіян, що вони "усі одним духом дишуть... і прості перекупки, і інтелігенти, і комуністи"; що вони завжди і всюди "хочуть бути дома" і не відмовляються від Кавказу, ні від Криму, ні від Алтаю.

Для доповнення образу варто навести тут і приклад з "реабілітацією" О. Олеся — поета української еміграції, переконаного націоналіста й автора багатьох збірок па-

тріотичної й особистої лірики. Заходами Максима Рильського О. Олеся — досі промовчуванний і заборонений в Україні, як "буржуазний націоналіст", — був "реабілітований" наприкінці 1957 року і в 1958 році була видана збірка його поезій "Вибране". Із творчості Олеся влучено все, що було притаманним для патріотично-патетичної лірики О. Олеся. Із першої збірки поезій Олеся "З журбою радість обнялася", вміщеної повністю у "Вибраному", радянські видавці відмели один-однісінький вірш, що починається словами

"Вам казано — любіть братів,
Діліть добро, не будьте псами".

Значно більшого сортування зазнали інші збірки О. Олеся. Із 105 віршів збірки "Поезії V" (1918) пропущено 62 вірші — усі ті вірші, що звучать нині дуже актуально, небезпечні для сучасної дійсності в під'ярмній Україні. Із цієї збірки не влучено до "Вибраного" таких віршів, як "Не чують наших слів ні кат, ні брат", "Промінь в темряві руїн", "Горять огні" (із рядком "Сам Гріх стоїть в червоних шатах"), "Ми ідем з прокльоном", "Ходімо плакати, молитись і конати" і багато інших. Так само, як із п'ятою збіркою поезій, радянські експерти від реабілітацій повелись і з сьомою книжкою поезій О. Олеся — "Чужиною", що була видана вже на еміграції. З усіх 85 віршів цієї збірки вони "відібрали" не більше четвертої частини, відмітаючи всю решту, як "неприйнятну". А ці "неприйнятні" вірші становлять основний фонд збірки "Чужиною" із її полум'яним гнівом і протестом проти жорсткого одвічного ворога, що "у наш храм ввалився", що женеться за вигнанцями, як "кривавий потік", що хоче народ закути й повести знову в ярмо. Ясна річ, влучено із цієї збірки й вірш "Стріляйте, вішайте, катуйте", де є такий рядок: "Стократ з собою федеруйте і розпинайте на хрестах!"

ХВИЛЮЮЧА РОЗПОВІДЬ ПРО... ПАРАЛІЧ СЕРЦЯ

Реабілітуючи цілий ряд колишніх відданих партії комуністів і ставляючи їх знов до “лав комуністичних бійців”, радянські експерти від реабілітацій не тільки представляють цілком однобічно і невірно їх творчість, а й фальсифікують їх біографії, промовчуючи саме ті події й обставини, що передували їх безоглядній цілком безглуздій ліквідації.

Тож дуже цікавою і повчальною може бути кар’єра, кінець і теперішня реабілітація багатьох з-поміж знищених, особливо ж тих, що були вірні ідеям Леніна і Сталіна.

Одним із таких був видатний радянський письменник Григорій Елік, вибрані і виправлені твори якого, увійшли тепер до однотомника “Твори” (Київ, 1958), упорядковані дружиною письменника В. М. Омельченко і з вступною статтю та примітками Олега Килимника.

Ствердивши в цій вступній статті, що в творах Григорія Еліка “читає знайде хвилюючу розповідь про життя, працю і боротьбу радянського народу”, що Елік “завжди був чесним і самовідданим сином радянського народу, болюб його болями, жив його радощами” і на доказ цього зачитувавши Елікового листа до дружини з кінця 1937 р. (значить, давно заарештованого) із словами: “все своє свідоме життя я віддав рідному народові, партії Леніна, до якої я вступив ще в 1920 році і для справи якої я готовий віддати всю свою кров, крапля за краплею”, — Олег Килимник подає коротку біографію письменника. З неї сучасний читач може дізнатися, що народжений 1901 року в родині робітника-металіста Григорій Данилович Елік з молодих років брав участь у боротьбі “за перемогу Жовтня на Укра-

їні”, що він боровся страйком і зброєю проти Скоропадського, німецьких окупантів, Петлюрівщини і Денікіна і що потім був учасником ліквідації “куркулів” і “куркуленків”. З дальшої його біографії згадує Килимник його працю в агітпропвідділі Полтавського губкому комсомолу, редагування журналу “Молодий більшовик”, приналежність до літературних організацій і нарешті працю Еліка на посаді завюнсектора, а згодом і директора Держлітвидаву.

В дальшій частині своєї статті Килимник спинається на деяких творах Еліка, зокрема на його романі “Перша весна”, що був присвячений “показу боротьби радянських людей, керованих Комуністичною партією, за колективізацію сільського господарства”, а також подає деякі дані про плянований Еліком новий “роман про ліквідацію дрібно-власницької психіки селянства”, якому то творчому задумові письменника “не судилось збутися”.

Згадавши коротко, що “помер він 28 січня 1942 року”, Олег Килимник не відважився чомусь повторити слів, надрукованих ним у статті про Еліка в журналі “Жовтень”, кн. 10, за 1957 рік, що помер Елік “від паралічу серця”.

Сталося це не випадково, бо Килимникові, як дослідникові Елікової біографії і творчості було напевно відомо, що було причиною цього “паралічу серця”. У своїй статті про творчість Еліка Килимник вимушений був промовчати цілий ряд дуже важливих для цієї біографії і творчості моментів.

Нічого ось не згадав Килимник про те, що в 1934 році Григорій Елік, колишній голова організації Пролітфронт, пройшов постшкеську чистку, відбуту партією “для знищення авантюри українського націоналізму в рядах партії”, і що під час цієї чистки виявилось, що Елік був знятий за “троцькізм” із посади в бюрі полтавського губкому ЛКОМУ і що в 1921 році він мав зауваження за... націоналізм. Тоді ж (1934 р.) були гостро засуджені його твори — “Без ґрунту”, “Перша весна” та “Петро Ромен”, в яких Елік критикував радянську бюрократію. Того ж 1934 р. він діждався від радянського критика С. Щупака

закиду в расизмі за своє “націоналістичне захоплення “добірною українською жінкою”.

Діждався Епик був такого “зауваження”, не зважаючи на те, що за рік перед тим у своїй статті на сторінках “Літературної газети” (число — 20 за 1933 рік) під назвою “Так ось... про себе” гостро виступив проти Дмитра Донцова, який назвав його “українським мурином”, цебто людиною, яка, зробивши своє, змушена буде відійти. Відповідаючи тоді Донцову, Епик клявся урочисто, що “найбільшою радістю кожної чесно людини (а в тому числі й мовою) є час, коли вона перерізає національну пуповину і свідомо і чесно стає до лав пролетарів — єдиних повноправних володарів цілого світу... Над вашими твердженнями, запевняю вас, посміється кожна радянська дитина й українська, пане Донцов, насамперед”.

Але ж... посміялася з Епіка та ще й жорстоко — радянська дійсність. Не зважаючи на всі ці клятви, через рік Епіка судять і засуджують за участь в... терористичній організації. Визнав себе Епик... винним не тільки під час процесу. У своєму листі після засудження, написаному Павлові Постишеву і Станіславові Косіорові, що його з ехидною радістю цитував потім Постишев, Григорій Епик писав: “Підготовляючи терористичні акти, ми з безневинним виглядом запевняли партію у своїй відданості й чесності, протягом багатьох років грали такі ролі, в порівнянні з якими дії розбійника з великого шляху є зразком чесності й гуманності. Я зрозумів, що наймилолюбніший вирок пролетарського суду — зробити зо мною так, як роблять з оскаженілим собакою, знищити, як сапного коня, вийняти з тіла суспільства”.

Як добився радянський суд чи точніше партія такого несамовитого зізнання і каяття, залишиться таємницею, якої не розкриє навіть Микита Сергійович Хрущов у своїх промовах про “зв'язок літератури з життям”. На всякий випадок, “комуністична партія”, — як писав тоді ж Епик, — “великодушно повірила” і дарувала йому життя “на радість праці”, яка в умовах концентраційних таборів ма-

ла бути такою захоплюючою, що Григорій Епик — не зважаючи на такі свої благальні листи, як цитований Килинником з кінця 1937 року — помер від “паралічу серця” 28 січня 1942 року.

Такої, як Григорій Епик, долі зазнали і Кулик Іван, колишній червоногвардієць, поет-комуніст “монолітний, без роздвоєння, без сумніву”, знищений за радіосаботаж, і тепер прославлюваний, як “поет-боєць”; так само Іван Микитенко, запеклий ворог націоналізму і зневаженик Хвильового, знищений, кажуть, за спробу втекти з Радянського Союзу і тепер прославлюваний експертами від реабілітації, як найвидатніший з радянських драматургів, “перший з розвідників і відкривачів літератури соціалістичного реалізму”; Мирослав Ірчан, колишній “співець боротьби за перемогу Жовтня” і “видатний боєць революційної української літератури за рубежем”, знищений як “клясовий ворог”, шпигун і фашист, а тепер реабілітований, як “борець за народне щастя”, “незмінно вірний ідеалам комунізму”. Всі вони загинули, як і Григорій Епик, з тією тільки різницею, що перші два були розстріляні зразу ж після ув'язнення в 1937 році і не зазнали ні “ласки” каяття, ні “радіости праці” в концтаборах, ні “паралічу серця” від захоплення й вірності ідеям і партії Леніна.

1) На пленумі СРПУ в травні 1935 р.

2) Ів. Кулик до арешту був головою Радіокомітету Української РСР.

ТАКА ДОЛЯ ВИПАЛА УКРАЇНСЬКИМ ПОЕТАМ НАШОЇ ДОБИ

Маючи на оці тільки поезію і переглядаючи творчість та підсумовуючи досягнення знищених у 20-і й 30-і роки українських поетів, треба сказати, що вони репрезентують ціле півстоліття української поезії, що це вони сформулювали обличчя української літератури в цьому півстолітті і що це вони — за малими винятками тих, які залишилися живими чи померли природною смертю — були ініціаторами і представниками всіх важливіших напрямків в українській поезії. В особах ліквідованих поетів знищено найвидатніших представників двох дуже значущих діб української літератури — українського літературного відродження дев'ятсотих років і багатогранного барвистого розквіту українського літературного життя двадцятих і тридцятих років нашого століття.

Пригадати ж тільки імена: Микола Вороний, Філянський, Чупринка — це ж поза О. Олесем, що емігрував і помер на вигнанні — найвидатніші з літературного сузір'я першого чвертьстоліття нашого віку.

Неокласиків — “гроно п'ятірне нездоланих співців” — ліквідовано цілком: заслані і, мабуть, усі загинули на каторжних роботах: Зеров, Филипович, Драй-Хмара. Моральний терором зламано Рильського. Емігрував і помер на вигнанні Освальд Бурггардт (Юрій Клен).

Ліквідовано до решти яскравих, гомінких і таких оспорюваних українських футуристів: Семенка, Шкурунія, Валеріяна Поліщукка, Йогансена. Ліквідовано не тільки фізично: з футуризму не залишилося і сліду в сучасній українській радянській поезії.

Розбито і знищено велику групу символістів: Загула,

Якова Савченка, Слісаренка, Плужника, Фальківського, Свідінського, що примикав до неокласиків своєю творчістю, спалено живцем. Врятувався тільки Осьмачка, що прикнився божевольним, і, врятувавшись, опинився на еміграції, і Терещенко, що, відбувши “перевихову” на засланні, співає сьогодні “частушок”.

Ще знищено фізично такі видатні і яскраві індивідуальності як: Ладя Могілянська (розстріляна), Олекса Влизько (розстріляний), Марко Вороний-Антюх (засланий), Аркадій Казка (наклав на себе руки у в'язниці).

Не зазнали пощади й ті, що, вільно чи невільно, пробували служити ворогові, зберігаючи в глибині серця любов до свого — турботу за розквіт української культури: Атаманюк, Бобинський, Іван Крушельницький.

Коротко кажучи, нищилось усе, що мало українське національне обличчя, що вирізнялося своїм окремішнім характером, що могло так чи інакше збагатити українську літературу й взагалі українську культуру, все, що орієнтувалося чи тільки могло потенціально орієнтуватися на західні зразки, напрямки, ідеї. Нещадно підрізувано в корені кожну спробу новаторства, байдуже чи в змісті чи хоч би у стилі. Поезію обмежено до вузького кола особистих людських переживань, робочих співанок й оспівування режиму.

Тому то й місця для вище згаданих поетичних напрямків, груп й індивідуальностей не могло бути. Їх ліквідували (і ліквідують ще далі) планоно, систематично, до кореня. Не помагав жаден против, активний чи пасивний, не рятувала від ліквідації ні мімікрія, ні пристосування, ні навіть інколи самозаперечення. Не помагало хаяття, обвинувачування себе та інших. у всіх можливих злочинах, не рятувала довголіття приналежність до компартії і навіть служба в НКВД чи МВД.

Українські письменники зазнавали і зазнають морального терору, який важко б було навіть уявити в будь-якому дотеперішньому людському суспільстві. Фізична смерть — розстріл чи спалення живцем були ще ласкою в порівнянні

до тих моральних тортур, що їх зазнавали живі й інколи упривілейовані поети.

Це геніяльно висловив один із тих, що зазнавали цього морального терору і змогли втекти від нього, — Освальд Бурггардт (Юрій Клен) у своїх “Проклятих роках”:

Помолилось за тих, кому на герць
Піти не вистачить снаги і сили,
За всіх отих, кого гірка, як смерть,
Недоля під ярмо важке схилила,
Хто чашу горя п'є, налиту вщерть,
Вславляючи життя своє немиле;
За тих співців, які за хліб і чай
Вспівують нам пекло, наче рай.
Бо може жереб їх з усіх найгірший:
Вони вславляють тиск чужих долонь,
На самоті ж їм груди дихать ширше:
Як ніч обвіє паходами скронь,
Вони складають потай п'яні вірші,
Де плаче сонце... й кидають в огонь.
Не вчує світ: весна крізь ті канцони
Ридав так, що на душі холодне.

Творити в пеклі, оспівувати пекло і гинути в пеклі — така доля випала українським поетам нашої доби, на нашій не своїй землі.

Деякі прикладів тієї невольної долі:

Олександр Влизько — захоплений юнак, комсомолец, “представник революційного оптимізму”, за висловом наказного критика Б. Коваленка. Вдає збірку захоплених поезій “За всіх скажу”, співає про московський “жовтень”, громить Європу, скеровує “серце на nord” (перший вірш надрукований в журналі “Глобус” 1925 року). Але всього цього мало: від нього вимагають “подбати про щільний і активний зв'язок із революційним суспільством, щоб органічно засвоїти психологію пролетарської класи”. Влизько борсається, пробує “іти в ногу” щільно й активно, і випикує собі присуд смерти в “Валяді про остаточне короткозорє Ельдорадо” ствердженням:

“Бо власна земля — холодна й німа,
Бо власна земля — як завжди — тюрма,
А краща — усюди, де нас нема!”

У грудні 1934 року Влизько судять разом з Буревієм, Фальківським і Косинкою за “організування диверсійних і саботажних актів”, присуджують йому кару смерті і розстрілюють 15 грудня 1934 р.. Під час процесу його примушують обвинуватити футуриста Гео Шкурупія, мила й хороша, але безпорадну людину, що це він, Гео Шкурупій, залучив його, Влизько “до складу фашистівської української націоналістичної організації”, і признаватися, що він Влизько (глухо-німий!), “цілком поділяв усі терористичні настанови і фашистську плятформу” цієї організації... Нині Влизько реабілітовано і його славлять за щирий і невимушений “ентузіазм соціалістичного будівництва”.

Разом із Влизьком в грудні 1934 року розстріляно і Дмитра Фальківського. Син бідняка — цегельняного робітника з Кобринщини на Поліссі, з молодих років включався до революційного руху, відбуває три роки в Червоній армії, служить, як сам признавався, в Чеса (“я теж косити мушу в ім'я майбутнього врожаю” — вірші із циклу “Минуле”) і розчарований вертається до свого Полісся, до “туги сіті”, до далеких рідних обр'їв. Фальківського цюкують, виклинають, закидаючи йому есенінські мотиви і мінори, і вимагають від нього (Яків Савченко і Дмитро Загул — пізніше теж ліквідовані!), “перебороти в собі ветку і струхлявілу психіку старомодного співця “сільських красот” і “не блукати в чужих настроениях і печалях”. Фальківський бореться, пробує відкупитися спогадами про колишні діла й бої, але вкисді неминує один: процес і розстріл. В сьогоднішній “реабілітаційній” критиці Фальківський — це поет-чекіст закоханий “в прийдешній день Комуни”.

З “занападництвом” Фальківського, з “поверховістю” (поверховим “скольженієм”) Косинки, розстріляного разом з Фальківським і Влизьком, з творчістю і настановами українських неоклясиків, репрезентованих Зеровим, бореться завзято і наполегливо Яків Савченко, основоположник сим-

волізму в українській поезії, автор месіянстичного вірша про Христа, що отаву косив. Покинувши поезію, пробує ще писати агітку то про комсомольця Олексу Баса, то про жовтневі плякати, то про Леніна, а далі перекидається в критику, стає виразником “марксієвської літературної критики”, не шкодуючи нищівних ударів по своїх донедавніх друзях — поетах. Вся ця — інколи й негідна діяльність — не врятує Савченка від заслання. Поділяє долю критиківаних і засуджуваних ним. Присуд смерті написав на себе ще в 1918 чи 1919 символічною поезією “Стоїть. Як віск” про Кроволюбів з душею чорта, про Червоного Ворона, що криє, чуючи кров...

Надсподівано довго в радянській дійсності тримався на повертні літературного життя член літературної трійки Олександр Вороний-Філянський, автор “Лірики” і “Календарію”, будівничий-архітект, музейний діяч Микола Філянський. Але й його не врятували казюнні вірші в “Червоному Шляху”, як і те, що своїм життям і можливістю друкватися, він — могоканин Олесевої доби української літератури — давав чимало вигід радянській пропаганді. Пішов на заслання за історіософічний неан “Асканія нова”, закінчений багатомовним викликом-питанням:

“Кому ж я крикну, в серце кину:

В степу, в степу — на Україні...”

Зважаючи на вік (народжений 1873!), треба думати, що перейшов уже по каторжному шляху на той світ.

Довго борсався в червоних тенетах Михайло Йогансен, чутливий лірик, прекрасний перекладач і філолог, майстер поетичного слова. Возхвалював комуну, Леніна, Червону армію і вже навіть офіційна критика почала стверджувати, що “Його перемагнетила епоха жовтня”. Але було щось у нього, що казало наказним критикам і їх повелителям бути обережними: походив, кажуть, з шведського роду (тих шведів, що билися з Петром під Полтавою!), залюбки вживав імення Майк і псевдоніму Вецелюс і його ученість (“біда його й козир водночас”, як це стверджував Коряк). Ще був членом ВАПЛІТЕ (Вільної Академії Пролетарської Літерату-

ри, заснованої Хвильовим). Після смерті Хвильового починають і Йогансена цькувати: не додає компартії на Україні й ігнорує її! В 1935 році Майка вислають у відрядження, він їде і виконує “творче завдання”: пише книжку нарисів про нафту “Кос Чагил на Ембі”, в якій прославляє компартію. Але й це “перевиконання” незабаром розкритикують, знаходять контрреволюційні нотки і Йогансен зникає з літературного об'єкту. В 1937 р. гине — розстріляний. Не врятували його й такі голосні колєсь “жовтневі марші”, “прологи до комун” і навіть те, що пристав був до марксієвського світогляду.

Або такий Валеріян Львович Поліщук, з розсіяними очима, з претенсійними псевдонімами, як Василь Сонцвіт, філософ з головою хлопчика, залюблений у поезію американського поета Вітмена. Цього, як і його “слідкування за розвитком сучасної західноєвропейської літератури” (І. Кадустянський), партійні сатрапи не можуть йому простити і, не зважаючи на всі його думи й поеми про комуни й Леніна, на його “Книгу повстань”, його збірку червоноармійських віршів, поезій про гнилу Європу і Комінтерн, Поліщуків не довелось здобути повного довір'я. “Людина скомплікована”, “єретик і норовистий”, за визначенням В. Коряка, він — на думку цього наказного критика, — хоч і визнає марксизм та комунізм, але ж “псує йому потяг до філософії і різних ризикованих концепцій” і він “іде рве пуга старих спогадів, у полоні того життя, що з нього вийшов: прийшов з старої літератури...” Поліщуків починають пригадувати “ясну панночку” його молодості, звивають кнєслоокним поетом, міщанином, закидають йому словобудство — врешті ліквідують, як багатьох інших. Нині Поліщук помертньо реабілітований за свої “агітаційні, злободенні сатиричні вірші”, що їх він друкував 1920 р. під псевдонімом Микита Волокита.

І ще останній приклад — галичанин Василь Бобинський. Ніжний поет-лірик, захошений в гарну поетичну форму, автор вишуканого вінка сонетів “Ніч кохання” — стає офіційним поетом Комуністичної Партії Західної України

(КПЗУ), співробітником комуністичної “Культури”, редактором комуністичних часописів “Світло”, “Вікна” та інш. В 1930 р. виїжджає нелегально в пропагований ним “рай” і по чотирьох роках — здається в 1934 або на початку 1935 року — попадає на Соловки. В січневій книжці “Життя й Революції” 1932 року друкує славословну поему “Кайданницький аркан”, що закінчується таким понадоляльним вигуком:

“Все дарма! Стоїть на варгі
Радсоюзу — штаб компартій.
Йерлам інтервенцій — пролетар у день цей
Страйком і повстанням
кине впрок: — Смерть!”

Але є в цій поемі, присвяченій польському гнітові на західноукраїнських землях, строфа, в якій кожен читає того часу (терору й жорстоких розправ з українством) міг мимоволі знайти яскравий образ тодішнього “Радсоюзу”:

“В ґратах вікна тюрем, вся країна в ґратах,
ґрати нам ножами розсікають зір,
Але ми юрбою вільних птах крилатих
Геть за мури-ґрати летимо в простір!”

Нам здається, що за ці й подібні рядки у своїй творчості карався Василь Бобинський на Соловках в якомусь із концтаборів Радсоюзу і загинув там дня 2 січня 1938.

У КАМ'ЯНІМ МІШКУ

Прикладів можна наводити безліч. Кожен із репресованих зазнав може, ще більш незвичайної, ще трагічнішої долі, ніж зазнали їх ті, що їх історію ми тут коротко описали.

Але треба сказати, що зазнали моральних тортур, цькування і переслідування та всіх інших тяжких мук комуністичної “перевихови” не тільки розстріляні чи заслані. Зазнавали тієї долі і не витримали тяжкої проби й ті, що живуть сьогодні, що їх імена значаться на сторінках антологій чи в списках нагороджених “сталінськими преміями”.

Зазнавав “перевихови” один з найбільших поетів нашого часу Максим Рильський. Тільки йому і може кокому з найближчих його друзів відомо, як добилася партія ідейної і мистецької трансформації в поета, якими методами зламано волю і поставлено в ряди активних поплентачів й оспівувачів того, що хотів “у тиші над вудками своє життя непроданим донести”.

Мусів заперечувати себе, відрікатися найкращих творів своєї письменницької творчості — і “Прекрасної Ут”, “Чотирьох шабель” і “Майстра корабля” найвидатніший з прозаїків нашого часу поет українського моря, — померлий 1954 року Юрій Яновський. Кажуть, що й він побував на засланні, виконуючи такі чи інші “творчі” завдання, і цькувати його, вишукувати навіть в нагороджених уже творах нотки контрреволюції чи “неблагонадъожности” не перестає радянська критика ще й досі — вже після смерті письменника. “Чотири шаблі” Яновського ще й досі заборонені на Україні і не увійшли навіть до 5-томового видання його

творів. Єдине, чим міг він милувати очі і жити до кінця своїх днів, це був модель вітрильника на письмовому столі, вітрильника із юних днів “романтики моря”.

Зрештою, ґрунтовно “перевиховано” і Миколу Бажана, лавреата сталінських нагород. Чимало із своєї творчості він мусів знищити, багато чого мусів відректися і ми не знаємо, наприклад, за яких умов він творив і змушений був припинити друкування своєї поеми “Сліпці”, що в ній дано геніальну візію трагедії України в минулому і сучасному. Вона, ця поема, як творчість розстріляних і засланих, теж залишилася насильно обірваною струною-лісею.

Як каралися, яких знущань зазнавали, як помірали українські поети по тюрмах, концтаборах і подібних місцях запрогорення широкого радянського Союзу — про це написано небагато. Книжки Семена Підгайного про Соловки, уривки спогадів інших в'язнів — це в загальному все, що знаємо про їх переживання. Спогади Підгайного про Зерова, Филиповича, Плужника, Слісаренка, Кліма Поліщуга, Шкурулія, Марка Вороного та інших, про їхнє перебування на боловецькій каторзі — сторінки, що їх не можна читати без глибокого хвилювання.

Але одним із найяскравіших документів терору, застосованого супроти українських поетів, це листи неоклясика Михайла Драй-Хмари, писані до дружини й доньки з Далекого Сходу. Вони найкраще свідчать про те, як “жалося” десяткам і соткам українських письменників, мистців, науковців, політиків, засланим в концентраційні табори радянської півночі, Сибіру, Далекого Сходу, яким повільним поміранням була їхня каторга.

26 березня 1936 року надзвичайна сесія радянського суду засудила Михайла Драй-Хмару за “контрреволюційну діяльність” на п'ять років до північно-східних таборів примусових робіт. В листах його із заслання з'ясовано промовисто, як не за цілих три роки знищено знущанням людину:

“...Я живу в наметі з дерев'яними стінами, де розміщено 40 чоловік”... лише поет в листі з 24 липня 1936, через чотири місяці після вироку.

Микола Сміт

“...Сьогодні цілий день падає мокрий сніг та тане. Скрізь калюжі і болото. Ми ловимо подіна, що пливуть річкою і палимо в залізній печі, що стоїть серед барака. На печі десяток чайників. Ми п'ємо чай і гріємося...” — описує він у листі з 6 вересня 1936.

“...Тепер працюю в лісі. Заготовлювання дров...” — оповідає весною (30 квітня 1937 року).

“...Крижі мене болять. Я піднімаю важкі ведра і трохи повердив їх... Далі у мене потріскали п'яти...” — скаржить-ся в листі з 18 листопада 1937 року.

“...Я дуже, дуже схуд... Груди — це шкура та кості: всі ребра видко. На руках і на ногах понадималися жили, як у старих людей... Більш за все руки болять мені, бо руками доводиться більш за все працювати, а вони ж у мене слабші, як у дитини...” — розповідає в листі з 16 квітня 1938 року.

“...Я весь час страждав безсонницею — не спав три тижні, бо не мав ні місця, ані постелі, а було холодно в неопаленім наметі, надворі стояв 30-ступневий мороз і вітер часто стрясав полотняний дір'явий дах і підмивав нижні краї намету, обдаючи крижаним подихом груди тих, що спали, розмістившись напідлозі... Сидів я на страві 400 грамів хліба, 50 грамів риби і черпак баланди...” — читаємо в листі з 24 червня 1938 року.

Поміраючи вже від знущань, холоду й голодування, пише в одному з останніх листів: “Я не можу тобі писати... Я падаю на роботі, і тоді мене підвішують... Ноги опухли...”

Невольницьким дням Михайла Драй-Хмари належить і один з найтрагічніших в'язничних віршів у нашій поезії, написаний мабуть у квітні 1937 року, вірш, що його можна поставити як мотто до всієї поезії засланих і розстріляних:

І знов обвугленими сірниками
На сірих мурах сірі дні значу,
І без кінця топчу тюремний камінь,
І туги напиваюсь досхочу.
Напившись, запрогаю коні в шори

І доганяю молоді літа,
Лечу в далекі голубі простори,
Де розцвітала юність золота.
— Вернітеса, — благаю, — хоч у гості!
— Не вернемось, — гукнули здалині.
Я на калиновім заплакав мості...
І знов побачив мури ці сумні.
І кладтик неба, розп'ятий на ґратах,
І нездрімане око у вовчку...
Ні, ні, на вороних мені не грати:
Я в кам'янім, у кам'янім мішку.

БУЛИ, Є І БУДУТЬ

Реструючи імена і дати смерті тих, що були знищені у 20-і і 30-і роки цього сторіччя, або ж дати виходу в світ останніх книжок письменників, які в той час замовкли, чи й подаючи повідомлення про громадянську реабілітацію тих чи інших літераторів з-поміж знищених і репресованих, радянські бібліографи і літературознавці дбайливо ухиляються найменших спроб підводити хоч би тільки часткові підсумки обидвох процесів — ліквідаційного і реабілітаційного. Підсумки першого процесу — великого розгрому української літератури в 20-і і 30-і роки — в умовах радянської дійсности, без наукових дослідів і без вільної думки взагалі неможливі, а підсумовування реабілітаційного процесу — також не надто безпечне, бо воно може виявити жахливу картину розгрому, який своїми масштабами, лукавством і жорстокістю міг би, за словами поета, злякати самого Данте, автора поеми “Некло”. Тому радянські дослідники цього періоду новітньої української історії обмежилися або самими або недомовленнями, а найчастіше — застосували методу промовчування.

Все ж такі матеріял, поданий у найновіших радянських публікаціях, як теж перевірені дані з інших джерел, дають змогу встановити приблизний баянс великого розгрому української літератури 20-их і 30-их років ХХ-ого сторіччя. Підсумки цього безсумнівного злочину народовбивства такі:

- 89 письменників були знищені фізично,**
- 212 письменників замовкли,**
- 22 якось вижили і здебільша вернулися в літературу,**

42 nereабiлiтованi (в ув'язненнi або померли),

83 письменники емигрували.

Отже, внаслідок цього розгрому, з літературного процесу на Україні вибуло 448 творчих одиниць. Для порівняння треба згадати, що Спілка письменників України нараховувала в березні 1959 р. 534 літератори, в тому відсотків з 20 неукраїнців.

Усі заповідані комуністичним режимом злочини і масові вбивства визначено в радянській науці лагідною фразою “порушення соціалістичної законності”, фразою вжитою вперше чи не Хрущовим на 20-ому з'їзді КПРС. Натякаючи на цей розгром і згадуючи “недоліки, заблуди, огріхи і помилки”, які мали місце в українській літературі, Леонід Новиченко у своїй доповіді на IV пленумі Правління Спілки радянських письменників України 10 січня 1957 року виправдував їх тим, що вони, ці “хитби і недоліки”, були “породжені культом особи”, який мав “тяжке і знепліднююче діяння на радянську літературу”. У своїй статті “На позвах з істиною”, надрукованій у грудні 1959 року, цей же Новиченко ствердив, що “порушення соціалістичної законності” вже “осуджені, що їх наслідки виправлені і що зроблено все необхідне для того, щоб ніщо подібне більш ніколи не повт рилося”.

Не говорячи вже про те, що все це Новиченкове запевнювання свідчить про його... непевність щодо того “ніщо” і “ніколи”, треба ствердити на закінчення цієї неповної (за браком безпосередніх автентичних даних, що лежать в архівах МВД) спроби відтворення балансу великого розгрому української літератури, що українська література і її творці зазнавали репресій і утисків не тільки у 20-і чи 30-і роки: майже все те починало повторюватися в сорокові роки за секретарювання Лазаря Кагановича на Україні (1946 — 47 рр.) про що розповідав з обуренням радянський поет Андрій Малишко письменникам і мисцям Києва 3 і 10 липня 1957 року, заявляючи, що:

“У 1947 році з перших днів свого намісництва в

Україні, Каганович, під виглядом боротьби з націоналізмом, безпідставно звинувачував багато чесних діячів української культури. Припустив тут — казав Малишко — поет Максим Рильський — один із найсвітліших митців нашої літератури — може розповісти про те, як Каганович, не розібравшись у могутній поезії видатного українського радянського поета, називав його петлюрівцем, як він зокрема перекручував вірш Рильського “Я — син Країни Рад”, об'явивши, що поет оспівує петлюрівську Центральну Раду і т. ін.... Можна було б згадати — вів далі Малишко — як Каганович грубо поводив себе з українськими письменниками, погрожував багатьом з них, що посадить у тюрму. Він погрожував, зокрема молодим письменникам — Олеся Гончару, Леоніду Новиченку, Василю Козаченку та іншим, маючи на меті примусити їх виступати з заявами проти старших письменників і звинувачувати їх в націоналізмі”.

Вже тільки ця одна цитата показує, в яких нестерпних умовах, дуже подібних до цькування і чисток 30-х років, проходив “великий і славний шлях зростання і розквіту” української радянської літератури в сорокові роки.

Існує загроза повторення партійної боротьби з українським націоналізмом і тепер, наприкінці 50-х років. Після короткого періоду деякої відлиги 1956 — 1958 років прийшов період нового приморозку. Не застосовуючи ще ані фізичного терору, як це було в 30-і роки, ані засобів “адміністрування”, наприкінці 1958 року партія почала вимагати від письменників, щоб вони дотримувалися партійної лінії і соцреалістичного методу в літературі, засуджує вже і залякує сміливіших із них, особливо ж з-поміж літературної молоді. З найбільшою напастю на кільканадцятьох старших і молодших українських літераторів виступив П. Іванов в органі ЦК КП України “Комуніст України” (кн. 12, грудень 1958), закладаючи їхнім творам то “політично невірну ідейну концепцію”, то “заперечення радянської дійсності”, то “занепадницькі настрої”, то “ізолюваність від великої

радості радянського буття". Коротше кажучи, це знову здебільша все те, за що в 30-і роки йшли на розстріл, в тюрму чи на заслання українські літератори того часу. З подібними обвинуваченнями в "неправильних думках" на адресу молодих поетів виступив і сам голова Спілки Письменників України Микола Бажан на з'їзді цієї ж спілки в березні 1959 року. Виступи ці не закінчилися покісно якимись адміністративними заходами у відношенні до атакованих письменників, але ж у деяких випадках мали такий самий ефект, як зловіщі "порушення соціалістичної законності" в 30-і роки: деякі з засуджених поетів волині замовкнуті і переключилися на іншу ділянку мистецької творчості, не таку загрозливу, як література. Тому тяжко вірити запевненням непевного Новиценка, що "зроблено все необхідне для того, щоб ніщо подібне більш ніколи не повторилось".

Постійна і безнастанна боротьба партії з українським націоналізмом в літературі і з усіма спробами українських літераторів справді стояти на сторожі українського слова, досягати вершин мистецької досконалості і виводити українську літературу на великі шляхи світу — найпереконливіше доводить, що українські майстри слова були, є і будуть патріотами української землі, вірними ідеям і заповітам наших великих борців за самостійність і незалежність України, за її вільне і рівне місце у "народів вольних колі".

З М І С Т :

	стор.
"Червоний заспів"	3
Незаслужено викреслені стають "в строй"	6
Великий і славний шлях зростання і розквіту	10
"Розширення показу великої творчої боротьби"	14
Ті, що їм дано було... замовкнуті	21
"Бійці вертаються до лав"	30
Підсумки "славного сорокаріччя"	32
На позвах з істиною	33
Виправдання людей і невинуватих ідей	39
Хвилююча розповідь про... параліч серця	44
Така доля випала українським поетам нашої доби	48
У кам'янім мішку	55
Були, є і будуть	59

